

**ВІДДІЛ ОСВІТИ ЖАШКІВСЬКОЇ РАЙДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
РАЙОННИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ
Вороненська загальноосвітня ЗОШ І-ІІІ ступенів
Жашківської районної ради
Черкаської області**

**Розділ ІІ. Європейський союз у глобальній економіці
Тема 3. Секторальні політики ЄС, їх зміст та класифікація**

**Розробка уроку
на тему:**

**АГРАРНА ПОЛІТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**підготувала
учитель географії та біології
Ішуніна Тетяна Іванівна,
спеціаліст вищої категорії**

Тема: Аграрна політика Європейського союзу.

Мета: Розкрити принципи та інструменти Спільної сільськогосподарської політики ЄС; поглибити пізнавальну діяльність учнів; формувати їхню компетентність та креативне мислення в дусі європейських цінностей; сприяти становленню активної позиції учнів стосовно ідеалів і цінностей розвитку демократичного суспільства в Європі та Україні.

Обладнання: географічні карти: політична карта світу, карта ЄС, допоміжні джерела інформації; комп'ютер, медіа-проектор, навчальні матеріали, ручки, папки, Інтернет-ресурс.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Ключові слова: Спільна аграрна політика, Європейський Союз, бюджет, сільське господарство, село.

Учні повинні знати:

- Економічні та політичні чинники економічної інтеграції;
- Основні напрямки спільної аграрної політики;
- Етапи формування Спільної аграрної політики Європейського Союзу;
- Сучасні проблеми та перспективи структуризації видатків на розвиток сільського господарства і села.

Учні повинні вміти:

- Аналізувати колові, секторальні діаграми;
- Висловлювати власну точку зору щодо координації дій в межах САП;
- Підбирати факти з інформаційних джерел про САП.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Відтворення та корекція опорних знань учнів.

1. Що є однією з найважливіших ознак технологічного прогресу та цивілізованості держави? (*Рівень розвитку транспортної системи держави*).
2. В макрореєоні ЄС транспорт виконує низку важливих функцій, яких? (*Економічну, оборонну, соціально-політичну, культурну*).
3. Заповнити схему «Транспортна політика ЄС».

III. Повідомлення теми, мети та завдань уроку, мотивація навчальної діяльності учнів.

Економічні зв'язки між країнами світу існували завжди, але з поглибленням міжнародного поділу праці економічний взаємозв'язок держав стає все більш важливим чинником процесу відтворення, задоволення суспільних потреб та розвитку світового господарства. (Слайд №2)

Основою міжнародної економічної інтеграції є насамперед відповідний рівень економічного розвитку. Тому найвищого ступеня зрілості економічна інтеграція досягла у групі промислово розвинутих країн, передусім у

Західній Європі. Саме тут успішно функціонує Європейський Союз — єдине поки що об'єднання країн, розвиток інтеграційних процесів у якому, послідовно пройшовши чотири попередні фази (зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз), дозволяє сьогодні говорити про створення валютного союзу — міжнародної економічної інтеграції найвищого ступеня. І, безумовно, етапи формування, еволюції ЄС, його організаційно-правова побудова, сфери діяльності, механізми прийняття рішень та забезпечення їх виконання є унікальним досвідом для будь-яких міжнародних інтеграційних утворень, для СНД також.

Практично у всьому світі діяльність, пов'язана із забезпеченням населення продуктами харчування і продуктами споживання, вийшла за межі власне сільського господарства і утворює нині систему взаємозалежних галузей, в якій взаємодіють сільське господарство, переробна промисловість, складське та холодильне господарство, оптові та роздрібні торгові підприємства, сільськогосподарської хімії сільськогосподарської науки, агробанки.

Сільське господарство є однією з основних галузей народного господарства, оскільки виробництво продуктів харчування — перша умова життя безпосередніх виробників. Водночас воно є сировинною базою легкої та харчової промисловості. Попит на с/г продукцію постійно зростає, оскільки збільшується кількість населення, особливо міського. В аграрному секторі виникають складні виробничі відносини, певна система земельних відносин власності у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, її розподілу, обміну та використання.

Єдина аграрна політика - узгоджені дії країн ЄС по забезпеченню стабільності постачання сільського господарства за стабільними цінами, підвищення продуктивності сільського господарства, підтримці життєвого рівня фермерів, розумного рівня роздрібних цін. (Слайд №3)

Кризові явища, що виникли у вітчизняному аграрному секторі, зумовлені відсутністю чіткої стратегії його розвитку замкнутості на внутрішньому досвіді та надбаннях радянської економічної науки. Разом з тим, потреба в подальшій реструктуризації сільського господарства, євроінтеграційні наміри та адаптація до сформованих в Європейському Союзі засад функціонування сільського господарства і села потребують більш детального вивчення цієї проблеми, що має важливе соціально-економічне значення в прискоренні процесів інтеграції України у європейське співтовариство.

IV. Сприймання і первинне усвідомлення нового матеріалу.

План

1. Аграрна політика ЄС.
2. Цілі спільної сільськогосподарської політики ЄС.
3. Конкуренційність сільськогосподарського сектора.
4. Безпека в постачанні сільськогосподарської продукції.

- Що таке САП?

1. Аграрна політика країн ЄС

Частина сільського господарства в ВВП ЄС складає майже 3%, на сектор припадає 6% зайнятого роботоздатного населення ЄС. Сільське господарство являє собою економічний сектор, де процес європейської інтеграції є найбільш розвиненим. Оскільки сільгосппродукція країн ЄС недостатньо конкурентоздатна на світовому ринку, однією з головних цілей інтеграції є створення сприятливих умов для національних виробників. В результаті здійснення узгодженої аграрної політики всі країни ЄС отримали можливість продавати свою продукцію за цінами, значно вищими за середньосвітові, в окремих випадках на 30% і більше. Єдина політика забезпечує абсолютний пріоритет закупок сільгосппродукції у фермерів країн ЄС перед імпортом. В останні роки важливим напрямком цієї політики стало стримання перевиробництва сільськогосподарської продукції та підтримка дрібних фермерів.

Єдина аграрна політика - узгоджені дії країн ЄС по забезпеченню стабільності постачання сільського господарства за стабільними цінами, підвищення продуктивності сільського господарства, підтримці життєвого рівня фермерів, розумного рівня роздрібних цін.

Завдання єдиної сільськогосподарської політики: *більша висока продуктивність с/г, гарантії відповідного життєвого рівня фермерів, ринкова стабілізація, забезпечення постачання і прийнятні ціни для споживачів.* (Слайд №4)

Спільний с/г ринок було створено після підписання Радою в травні 1966 р. угоди щодо пропозицій про фінансування с/г політики. Спільний с/г ринок став невід'ємною частиною митного союзу, який було створено 1 липня 1968 р.

Основні елементи єдиної аграрної політики наступні:

- Єдині ціни на с/г продукцію всередині ЄС і єдиний механізм їх підтримки. Мінімально допустимі ціни на найважливіші с/г продукти визначаються зазделегідь. Якщо ринкові ціни падають більш ніж на 10% нижче за цей рівень, органи ЄС здійснюють гарантовану закупівлю даного продукту, забезпечуючи підтримку рівня цін. В ЄС використовується декілька основних видів цін. Орієнтовні ціни, які країни ЄС вважають за необхідне підтримувати на національних ринках у внутрішньорегіональному обороті. Ціни втручання - ціни, по яких скупаються або продаються надлишки с/г продукції, коли коливання цін на них досягають встановлених меж від рівня орієнтовної ціни. Зовнішньоторгівельні - ціни реалізації с/г товарів на зовнішньому ринку.
- Свобода торгівлі с/г продукцією всередині ЄС, відсутність тарифних і кількісних обмежень. Єдині правила зовн. торгівлі с/г продукцією з третіми країнами та єдиний митний тариф. С/г продукти пересуваються

в межах ЄС за умов, подібних до умовам внутрішнього ринку. При імпорті діє система компенсаційних зборів, що захищає виробників від конкуренції з боку тих країн, де витрати виробництва с/г товарів нижче, ніж в ЄС. При експорті с/г продукції в треті країни виробники отримують субсидії від органів ЄС, які дозволяють їм продавати продукцію по більш низьких світових цінах. По окремих товарах ЄС уклало угоди із зовнішніми постачальниками, за якими вони зобов'язуються не експортувати ці товари в країни ЄС по цінах нижче встановленого рівня. За практичне здійснення єдиної політики в області сільського господарства відповідальність несуть міждержавні органи ЄС (Рада і Комісія).

- Єдине фінансування с/г через Європейський фонд орієнтації і гарантії с/г (ФЕОГА), на підтримку якого йде більше половини бюджету ЄС. Кошти для орієнтації призначені для підвищення продуктивності і модернізації с/г виробництва, а кошти гарантії, які складають 3/4 суми фонду, прямують безпосередньо на підтримку цін. ФЕОГА формується за рахунок компенсаційних зборів, що стягуються за імпорт с/г продукції з третіх країн, відрахувань від мита на промислові товари, що ввозяться, прямих внесків з бюджету ЄС, надходжень від ПДВ.
- Перевага співдружності: переважно споживаються продукти, вироблені у ЄС, порівняно з імпортними продуктами, для того, щоб захистити спільний ринок від імпорту продуктів за низькими цінами і коливань світових цін.
- Принцип спільної відповідальності: участь фермерів у фінансових витратах, які обумовлені зростанням с/г виробництва ЄС.

Історичні відомості:

Спільна аграрна політика ЄС (САП): виникла в 1950-х як бажання досягнути самодостатності в отриманні основних продуктів харчування у відповідь на післявоєнну нестачу їжі. САП пропонувала субсидії та гарантовані ціни фермерам, що заохочувало їх до виробництва. Фінансова допомога забезпечувалася для реструктуризації землеробства, наприклад, шляхом залучення інвестицій в фермерські господарства, щоб збільшити господарства в розмірі та забезпечити їх вміннями управління господарством та технікою, щоб адаптуватися до економічного та соціального клімату. В результаті, до 1990-х діяла політика субсидій, чітко направлена на виробництво, яка стала жертвою свого успіху. Досягнувши першочергового завдання виробити як можна більше продуктів, почали з'являтися гори нереалізованого зерна та зіпсованого м'яса, викривлення в торгівлі на світовому ринку, які шкодили перш за все країнам, що розвиваються. До цього домішувались занепокоєння щодо впливу САП на навколишнє середовище. Споживачі та платники податків поступово почали втрачати впевненість.

Перевиробництво мало піти з ринку. Протягом 1980-х та 1990-х ЄС провів міри, які б обмежували перевиробництво. Для цього було використано різні способи. Спочатку добровільно, а потім обов'язково фермери зобов'язувалися не обробляти частину своїх земель. Фіксовані квоти на виробництво молока, обмеження на засіяну площу/кількість тварин, за які фермер міг вимагати субсидії. Поступово, завдяки такій політиці, з надлишками справились. Реформи САП в 1990-х, які частково стали результатом договору Світової Організації Торгівлі в 1995 році, зменшили спроможність ЄС використовувати субсидії на експорт (тобто, компенсувати експортерам за експортування продукції за світовими цінами, які були нижчими за ціни в межах ЄС). В результаті, ЄС зменшив використання субсидій на експорт, утримуючи і навіть збільшуючи експорт сільськогосподарської продукції.

На сьогодні, різні види прямих внесків були спрощені до єдиної фермерської плати, що є більш ефективним механізмом, який досягає більше цілей за менші кошти. Ця політика, яка витрачала дві третини всього бюджету ЄС зараз займає трохи менше його половини, цифра, що має зменшитись до 1/3 в найближче десятиріччя. Охват спільної сільськогосподарської політики щоразу буде ширшим після запровадження широкомасштабної політики розвитку сільської місцевості, яка підтримує диверсифікацію, реструктуризацію та розвиток сільської місцевості та її економічного стану на території Європейського Союзу.

Підтримка фермерів направлена безпосередньо на потреби споживачів та пріоритети європейської громади. Якщо на початку свого існування САП давала субсидії на кількість виробленої продукції, тепер кількість фінансування залежить від якості, безпеки навколишнього середовища та гарантій безпеки споживання виробленої продукції паралельно до пріоритетів Європейської спільноти – відтепер європейські фермери мають свободу вирощувати продукцію у відповідності до потреб ринку. В майбутньому більшість допомоги фермерам буде надаватися в незалежності від того що і в якій кількості вони виробляють. Вони зможуть вирощувати те, що приносить найбільший прибуток, при цьому отримуючи стабільну фінансову підтримку в незалежності від кліматичних умов. Забравши у фермерів можливість перевиробництва, реформи зробили САП менш спотворюючою торгівлю та більш відповідальною до потреб країн, що розвиваються.

Сільське господарство в ЄС не є одностороннім. Фермери виконують різні функції, від виробництва їжі до управління в сільській місцевості, природоохоронна діяльність та туризм. До цілей САП входить: виробництво безпечної та здорової їжі, внесок в постійний розвиток сільської місцевості, захист та посилення статусу оброблюваної землі та біологічної різноманітності. Також для ЄС є важливим визначити спільні правила дозволу на генетично модифіковані організми в сільському господарстві.

Сільськогосподарський сектор ЄС:

- є великим експортером та імпортером с-г продукції;
- є безпечним, чистим, використовує природоохоронні методи виробництва, які гарантують якість продуктів та задовольняють попит;
- не тільки виробляє продукцію, але й забезпечує, щоб сільська місцевість залишалася місцем для життя, роботи та туризму;
- визначається на рівні ЄС урядами країн-членів та виконується країнами-членами. Сюди входить не тільки фінансова підтримка фермерів, а й сприяння для вироблення якісних продуктів, які є в попиті на ринку, та розробка додаткових способів покращення фермерського бізнесу в гармонії з навколишнім середовищем;
- фінансується платниками податків ЄС.

Забезпечення якості сільськогосподарської продукції.

Європейський Союз забезпечує якість їжі різними способами, наприклад, через заходи, які збільшують безпеку продуктів та гігієну, чіткі правила етикетки, зобов'язання щодо здоров'я тварин та рослин, контроль за використанням пестицидів та добавок та через інформацію про харчовий склад. ЄС розробив чіткі системи моніторингу та контролю, забезпечуючи ефективне функціонування Європейського єдиного ринку.

В рамках САП члени ЄС мають можливість використовувати такі заходи як фінансова мотивація фермерів брати добровільну участь в загальноєвропейських та державних схемах, розроблених для покращення та гарантії якості с-г продукції.

Заходи, проведені в рамках САП, направлені на покращення якості продукції:

- ✓ Системи ідентифікації яловичини та правила етикетки, розроблені для повного відслідковування походження м'яса від місця продажу до фермерського господарства, де це м'ясо було вироблено.
- ✓ Фінансове заохочення в рамках політики розвитку сільської місцевості для покращення якості продукту.
- ✓ Цільове заохочення для переходу на органічне землеробство.

За останнє десятиліття відбулася якщо не «зелена революція», то точно «зелена еволюція» сільськогосподарської політики. Потреби споживачів та платників податків змінилися з часу початку САП. 91% громадян ЄС вважають, що основна задача сільськогосподарської політики – гарантія безпечної їжі. 89% думають, що захист навколишнього середовища – інша ключова роль САП. Сьогоднішня САП прагне захищаючи надбання сільської місцевості, виробляти продукцію, на яку є попит, та втримати своє місце на світовому ринку.

Розвиток сільської місцевості.

Реформа САП 2003 року посилила політику розвитку сільської місцевості, зменшивши прямі виплати великим фермерським господарствам і направивши кошти на заходи розбудови. Інша програма "Leader +" передбачає розвиток проектів, фінансованих ЄС, урядами країн-членів та приватними особами. Основна ідея полягає в тому, щоб забезпечити місцеві громади можливістю вибрати та профінансувати найбільш актуальні для громади проекти, які мають довготривалу дію. Досвід реалізації успішних проектів може бути перейнятий громадами в інших країнах-членах ЄС. Додатковим джерелом прибутку для фермерів можуть бути візити туристів на ферму (ночівля та сніданок) чи магазинчики. Ці види діяльності можуть зробити середовище фермерів більш привабливим для них самих та для приїжджиків.

Цифри.

До приєднання Болгарії та Румунії, ЄС мав 11 мільйонів фермерів, 168 млн. гектарів сільськогосподарських угідь. Приблизно 50% населення ЄС живе в сільській місцевості. САП коштує приблизно 50 мільярдів євро на рік, що є меншим за 50% загального бюджету ЄС і буде зменшуватися після 2013 року. Кожен громадянин ЄС витрачає приблизно 2 євро на тиждень на САП.

2. Цілі спільної сільськогосподарської політики ЄС.

Спільна аграрна політика (САП) історично є першою і найбільш складною серед соціально-економічних політик Євросоюзу, а одночасно і найбільш розбудованою та витонченою формою аграрного інтервенціонізму, реалізованою від 1958 року. (Слайд 5).

У статті 39 Римського трактату визначено п'ять її основних цілей:

- забезпечення зростання продуктивності сільського господарства на основі технічного прогресу, раціональний розвиток сільськогосподарського виробництва та якнайповніше використання його виробничих можливостей, передусім, робочої сили;
- забезпечення належного рівня життя сільських жителів, зокрема внаслідок підвищення індивідуальних доходів осіб, зайнятих у сільському господарстві;
- стабілізацію ринку сільськогосподарської продукції;
- гарантію достатнього забезпечення населення продуктами харчування;
- забезпечення відповідного рівня цін для споживачів.

Концепція САП ґрунтується на трьох основних засадах:

- спільний ринок сільськогосподарської продукції;
- європейські преференції, тобто визнання першості продажу продуктів, що виробляються на території Союзу;

фінансова солідарність, тобто участь всіх країн у фінансуванні сільського господарства за посередництвом відповідних фондів у межах бюджету ЄС. (Слайд 6).

Впровадження Спільної аграрної політики пов'язано з прийняттям єдиних механізмів ринкової інтервенції, прийняттям спільних митних тарифів і широкої фінансової підтримки сільського господарства. Наслідком цього стали швидка модернізація сільськогосподарських підприємств, підвищення продуктивності землі і тварин, зростання доходів виробників. Частка видатків на сільське господарство в загальному бюджеті співтовариства в 70-х роках ХХ століття перевищила 70%, причому майже 80 відсотків цієї квоти потрапили до 20% високотоварних господарств, забезпечивши їм високі прибутки.

Така ситуація спричинила до чергової програми реформ аграрної політики 18 грудня 1968 року (план Mansholta) з метою покращення аграрної структури та обмеження надто високих доходів при виробництві основних продуктів. З цією метою було прийнято три важливих директиви: полегшення модернізації господарств, створення можливості для відмови від заняття сільським господарством особам старше 55 років взамін на фінансову компенсацію та підтримка осіб, зайнятих у сільському господарстві.

У 1975 році відбулися чергові зміни. Економічна рада прийняла правові акти щодо допомоги гірським територіям та територіям з несприятливими природними умовами. Цими актами було започатковано поділ САП на дві основних частини: виробничу, як підтримка сільського господарства, і механізми, що сприяють багатофункціональному розвитку села.

У 1992 році Європейська комісія внесла фундаментальні зміни в Спільну аграрну політику (реформа Mc Sharry). Зокрема, були введені компенсаційні виплати замість цінової підтримки, зменшилося регулювання цін на основну продукцію, обмежено систему молочних квот, запроваджено систему структурних пенсій.

Протягом останніх двадцяти років структура бюджетних видатків ЄС суттєво змінилася, і цей процес триватиме і надалі.

Головною статтею видатків Європейського Союзу впродовж багатьох років була єдина сільськогосподарська політика. З кожним роком витрати ЄС збільшуються, але частка в бюджеті на розвиток аграрного сектору скорочується (*табл. 1*) (Слайд 7).

Пріоритетним для ЄС сьогодні є забезпечення сталого розвитку регіону, стійкого зростання конкурентоспроможності та інноваційних процесів у різних сферах. До цієї статті витрат також входять розвиток освіти, професійна підготовка і зайнятість населення.

Бюджет забезпечення конкурентоспроможності щороку збільшується: у 2006 році на сталий розвиток виділялося 47,469 млн. євро, у 2011-му – 64 млн. євро, що становить майже 46% загального бюджету ЄС. Зростає частка бюджетних витрат на соціальну політику, юриспруденцію, захист прав споживачів, охорону здоров'я, культурний сектор, ЗМІ.

Доходи бюджету ЄС переважно складаються із платежів країн, які входять до Євросоюзу. Розмір внесків залежить від рівня ВВП у цих країнах. Найбільша питома вага внеску до бюджету ЄС припадає на Німеччину, її частка дорівнює майже 17%.

Доходна частина бюджету ЄС складається із:

- єдиної ставки, яка застосовується до валового національного доходу країн – членів ЄС;
- податку на додану вартість;
- цукрових та інших податків (митних, компенсаційних зборів);
- штрафних санкцій.

Відрахування від ВВП і ПДВ, які становлять основну частину доходів бюджету ЄС, надходять із національних казначейств, що знижує фінансову незалежність Союзу, проте забезпечує надходження (*табл. 2*) (Слайд 8).

Водночас, власні ресурси, митні податки та компенсаційні збори сприяють зміцненню фінансової незалежності організації. Однак рівень надходжень від митних і компенсаційних зборів постійно знижується попри те, що всі доходи від мита, пов'язані з політикою ЄС в галузі торгівлі, формально належать Союзу, а країни-члени, які займаються зборами та перерахуванням цих коштів у бюджет, вважають їх внесками із національних бюджетів.

Незначна частка традиційних власних ресурсів у надходженнях, що призводить до фінансової залежності, є недоліком діючої системи. Висока частка відрахувань від ВВП і ПДВ спричинює суттєву залежність ЄС від переказів коштів країн-членів. Як наслідок, почали виникати конфлікти на ґрунті розподілу бюджету, більшість країн вимагає перерозподілу коштів на свою користь .

Обсяг бюджету Європейського Союзу на 2012 рік складає близько 1,85% сумарного валового продукту всіх держав – членів ЄС. У національних державах цей показник становить приблизно 20–45% .

Для посилення підтримки проектів із стійкого розвитку, кредитування економічно слабких регіонів, а також реалізації прийнятих економічних програм навесні 2011 року Єврокомісія запропонувала збільшити бюджет ЄС у 2012 році на 4,9%. П'ять країн ЄС – Німеччина, Велика Британія, Франція, Нідерланди – виступили проти збільшення бюджету, а їх частка в бюджеті ЄС перевищує 50%.

1 грудня 2011 року президент Європейського парламенту Є. Бузек оголосив остаточний бюджет ЄС на 2012 рік. Він складатиме 129,1 млрд. євро (на 1,86% більше, ніж у 2011 р.) у платежах і 147,2 млрд. євро (на 3,8% більше, ніж у 2011 р.) у зобов'язаннях (*рис. 1*).

Рис. 1. Бюджет ЄС на 2012 рік

Комісар із фінансового програмування і бюджету Євросоюзу Я. Левандовскі прокоментував прийняття бюджету таким чином: «Це дуже жорстка економія бюджету, оскільки більшість держав – членів ЄС знаходяться в умовах серйозної фінансової кризи». З'явився серйозний ризик, що Єврокомісія не буде спроможна виконати свої фінансові зобов'язання стосовно одержувачів фондів ЄС.

У бюджеті ЄС на 2012 рік закладено 94% спільного річного бюджету на фінансування регіонального розвитку, бізнесу, підвищення кваліфікації вчених і працівників освіти, впровадження заходів щодо зростання зайнятості населення та зменшення безробіття у країнах – членах Євросоюзу. На функціонування інститутів ЄС буде спрямовано 6% бюджету. Планується скоротити адміністративні витрати, витрати на подорожі, відпочинок. У 2012 році зроблено акцент на інвестуванні у тих сферах, які сприяють економічному зростанню і розвитку. (Слайд 9).

У ході валютної інтеграції в Євросоюзі недостатньо уваги приділялося політиці макрорегулювання. Установчі документи ЄС описують лише бюджетні обмеження, наприклад надмірний дефіцит бюджету, а загальних напрямів розвитку бюджету визначено не було.

У ЄС запроваджено лише два основних критерії перевірки бюджетної дисципліни, а саме:

- ✓ чи перевищує співвідношення між планованим та реальним бюджетним дефіцитом і ВВП встановлену контрольну величину;
- ✓ чи перевищує визначену контрольну величину співвідношення між публічним боргом і ВВП.

Водночас, слід відзначити, що сьогодні більшість країн ЄС та єврозони зазначеним критеріям не відповідають. (Слайд 10).

У 1988 році витрати на САП становили близько 60% бюджетних витрат ЄС. В 2000-2006 роках на реалізацію САП з бюджету Європейського Союзу виділялося в середньому щорічно понад 40 млрд. євро, тобто більше половини союзного бюджету. У 2013 році, тобто наприкінці сучасного фінансового періоду, витрати на САП становитимуть лише 30% видатків бюджету ЄС. Правдоподібно, що ця частка буде зменшуватися і надалі, оскільки

все потужніше звучить думка про раціональне використання коштів, призначених для сільського господарства. Це означає, що це фінансування здійснюватиметься за рахунок бюджетів країн-членів ЄС. Для України, якщо вона інтегруватиметься в ЄС в період 2014-2020 рр., це означає що вона може перетворитися в донора ЄС, тобто більше сплачувати в союзний бюджет, ніж з нього одержувати.

Зауважимо, що видатки бюджету Європейського Союзу щорічно становлять близько 120 млрд. євро, що становить лише 0,98% національного доходу бруто (ДНВ) країн – членів Союзу і менше 2,5% всіх витрат Євросоюзу.

Необхідність збереження підтримки сільського господарства в ЄС особливо значиме як для нових його членів, так і майбутніх кандидатів до альянсу, адже навіть у теперішньому фінансовому періоді (2007-2013 рр.) існує значна різниця між тим, що отримують на 1 га сільськогосподарських угідь нові та старі країни – члени організації. Сільськогосподарські виробники з нових країн із врахуванням безпосередніх виплат та засобів на розвиток сільських територій отримують на 1 га угідь лише 60% того, що отримують старі країни – члени Євросоюзу.

Значимість збереження фінансування сільськогосподарської діяльності для нових країн Євросоюзу важливе тому, що сільськогосподарські угіддя в них становлять 22% всієї поверхні, а в галузі зайнято 13% працездатного населення. У країнах “старого” Союзу тільки 4% земель зайняті під сільськогосподарським виробництвом, а зайнято тут лише 1,6% працездатного населення.

У 2005 році ЄС підтримував сільське господарство у 25 країнах – членах Союзу видатками в сумі 54 млрд. дол. США, що становило 32 відсотки доходів європейських сільгоспвиробників. На ці цілі США призначили близько 47 млрд. доларів США і становили 16% доходів американських сільгоспвиробників, Японія – 42 млрд. дол. США, тобто 56% доходів, в Південній Кореї – 23 млрд. дол. США і становило аж 63% доходів сільгоспвиробників, Швейцарія – близько 6 млрд. дол. США, але становило 68% доходів, Норвегія (країна явно не сільськогосподарська) – 3,2 млрд. дол. США, тобто 64% доходів норвезьких виробників сільськогосподарської продукції. Цілком очевидно, що без цих доплат вартість продовольства у зазначених країнах була б значно вищою, а в деяких із них сільське господарство могло б бути ліквідоване взагалі.

Реформа видатків бюджету Євросоюзу повинна, перш за все, обмежити видатки спільної аграрної політики, зокрема обмеження видатків на регіональну політику і призначення за-ощадних коштів на дослідження і розвиток, а також підвищення ролі Європейського Союзу як глобального партнера.

Проблема реформування фінансової системи ЄС назріла давно і ця тематика вже тривалий час є актуальною. Вимальовується створення такої системи, яка була б відкритою, і демократичного контролювання.

Відповідних змін потребує і спільна аграрна політика (САП) Європейського Союзу, яка повинна врахувати зміну ситуації на аграрних ринках вимоги і проференцій споживачів, міжнародну ситуацію. Остання суттєва реформа САП, розпочата в 2003 році, визначила її форму та зміст до 2013 року. Сьогодні все більше говорять про модифікацію наявних інструментів САП, що знайшло своє втілення в проведенні оцінки функціонування САП (Nealth Check).

Перегляд фінансування САП розпочався вже в 2008 році. Стає зрозумілим, що від цього програють не лише окремі країни-члени ЄС, прийняті в останні чотири роки, але й країни, які претендують на таке членство.

3. Конкурентність сільськогосподарського сектора.

Стаття 85 Римського договору забороняє як несумісні із спільним ринком всі явні і таємні, горизонтальні і вертикальні міжфірмові угоди (змови), які можуть негативно вплинути на внутрішню торгівлю ЄС і які ведуть до обмеження, деформації або недопущення конкуренції, за винятком випадків, спеціально обумовлених і схвалених Комісією ЄС. Згідно статті 85 до приватної практики, що обмежує конкуренцію, відносяться:

- пряма або непряма фіксація цін та інших торгових умов;
- контроль над виробництвом, ринками, технічним розвитком, інвестиціями або їх обмеження;
- розділ ринків;
- застосування по відношенню до різних партнерів неоднакових умов для рівнозначних трансакцій;
- укладення контрактів, не пов'язаних із здійснюваними трансакціями.

4.2.1. Уніфікація аграрної політики

Аграрна політика та її уніфікація займають центральне місце в концепції розвитку ЄС. Цьому можна дати цілий ряд пояснень.

По-перше, сільське господарство визнане стратегічною галуззю економіки. Всі країни-члени ЄС традиційно приділяють велику увагу самозабезпеченню продовольством як страховій мірі на випадок воєн, економічних блокад, економічних криз, природних катаклізмів.

По-друге, попит на продукцію сільського господарства відрізняється низькою еластичністю, як за ціною, так і за доходами. Через це економічна інтеграція у виробництві продовольства приносить вигоди фермерам експортуючої країни і збитки фермерам країни-імпортера.

По-третє, сільське господарство залежить від природних умов, що лімітують обсяги виробництва і що створюють нерівні умови для фермерів різних природних зон і місцевостей. Крім того, капітал, інвестований в землю, не так просто переорієнтовувати на виробництво іншого виду продукту.

По-четверте, сільське господарство робить безпосередній вплив на навколишнє середовище людини, на всю екосистему в цілому, нерідко видозмінюючи або навіть погіршуючи її.

По-п'яте, сільське господарство не тільки крупний постачальник продукції, але і не менш важливий споживач товарів і послуг, а також споживач економічних ресурсів. Таким чином, сільське господарство впливає на структуру і динаміку промислового виробництва. З іншого боку, ціни на продукцію сільського господарства безпосередньо впливають і на вартість робочої сили, що має народногосподарське значення.

По-шосте, внаслідок того, що сільськогосподарські продукти вирощуються в світі в самих різних кліматичних умовах, ціни на багато видів товарів сильно диференційовані і нестійкі. Навряд чи можна говорити про світовий ринок овочів, фруктів, вина або яловичини, що вирощується в помірній кліматичній зоні.

Через названі обставини розвитку сільського господарства, координації національних, а потім і виробленню єдиної сумісної аграрної політики в ЄС традиційно приділяється підвищена увага.

Основні параметри сумісної аграрної політики (САП) визначені в статтях 38-47 Римського договору. Цілі САП, згідно ст.39, полягають в наступному:

- підвищити продуктивність сільського господарства шляхом оптимального використання факторів виробництва, в першу чергу праці, і впровадження досягнень технічного прогресу;
- забезпечити нормальний рівень життя сільським жителям, зокрема, підвищити рівень індивідуальних доходів;
- стабілізувати ринки;
- забезпечити можливості для здійснення поставок продукції;
- забезпечити розумні ціни. САП заснована на трьох принципах:
- існує спільний ринок сільськогосподарських товарів, які вільно продаються в рамках ЄС;
- на кожен вид продукції існує єдина ціна на всій території ЄС;
- адміністративні і санітарні стандарти гармонізовані;
- ЄС віддає перевагу вітчизняній продукції перед тією, що імпортується;
- між країнами-членами ЄС існує солідарність по фінансуванню САП і розділу витрат САП.

САП реалізується через національні митні відомства і спеціальні агентства по ринковій інтервенції. Фінансується САП через бюджет ЄС.

Основним інститутом по реалізації САП є Європейський фонд орієнтації і гарантування сільського господарства (ФЄОГА), або Аграрний фонд, створений в 1962р.

4. Безпека в постачанні сільськогосподарської продукції.

Контроль за безпекою продуктів харчування

Безпека харчової продукції і продовольчої сировини є однією з вирішальних складових економічної безпеки кожної держави й визначається спроможністю країни ефективно контролювати виробництво й ввезення безпечного та якісного продовольства на загальновизнаних у світі засадах. Ця сфера діяльності у людському суспільстві має надзвичайно важливі гуманітарний, соціальний, економічний і політичний аспекти.

В Європейському Союзі ефективно діють не тільки загальні нормативні і правові акти, а й перелік специфічних вимог і норм, метою яких є забезпечення безпеки харчових продуктів. Наглядом займаються три державні структури: Міністерство сільського господарства, Міністерство соціальних справ і Міністерство економіки та комунікацій.

Основні засади регулювання містяться в Законі Про харчові продукти, Постанові Європейського парламенту і Ради ЕС № 178/2002/ЕС, в яких встановлюються загальні принципи і вимоги правових норм в галузі харчових продуктів. Всі постанови діють в країнах-членах напряму тобто без їх обговорення в законодавстві кожної окремої країни. Однак вимоги директив повинні вноситися до внутрішніх нормативно-правових актів. (Слайд 11).

Названий закон і інші нормативно-правові акти як Постанови Європейського парламенту і Ради 178/2002, 852/2004, 853/2004, 854/2004 і 882/2004), містять всі регулюючі норми. Сфера регулювання включає:

- визнання підприємств;
- загальні вимоги до харчових продуктів, переробки і підприємств;
- вимоги до складу і якості окремих категорій продуктів;
- спеціальні вимоги до харчових добавок, генетично модифікованих продуктів, нових видів харчових продуктів і заморожених харчових продуктів;
- дозволені забруднюючі речовини;
- мікробіологічні вимоги;
- дозволені добавки, штучні регулятори смаку та запаху;
- гігієнічні вимоги до харчових продуктів;
- вимоги до працівників, які працюють в галузі обробки і їх рівня підготовки;
- матеріали і предмети, які контактують з продуктами;
- вимоги до очистки, дезінфекції і засобів боротьби з шкідниками;
- вимоги до води;
- вимоги до маркування;
- самостійний контроль виробника;
- ввезення харчових продуктів у Європейський Союз;
- державний нагляд і лабораторії, які аналізують проби;
- винятки. (Слайд 12).

Приступаючи до роботи з харчовими продуктами, їх виробник повинен поставити до відома наглядові органи та подати належну заявку. Це означає дозвіл на діяльність. Наглядова установа оцінює відповідність підприємства і затверджує або відхиляє заявку. В першому випадку вона вносить підприємство до переліку підприємств, яким дозволено певний вид діяльності. При порушенні вимог законодавства наглядовий орган має право призупинити діяльність підприємства на певний строк повністю чи частково.

Важливу роль відіграє зобов'язання підприємства щодо самостійного контролю, таким чином досягається один з найважливіших принципів – дотримання одноосібної відповідальності підприємства. Якщо підприємству стає відомо про певні невідповідності нормативним документам, то навіть при найменшій підозрі на це воно повинне вжити всіх необхідних заходів з метою перевірки і усунення причин.

У разі, коли підозрілий продукт попадає у торговельну мережу, то його виготовник повинен вжити всіх заходів з метою його відкликання, а інші організації, які були задіяні в процесі доставки продукту споживачам, повинні всілякими засобами сприяти відкликанню продуктів і надати детальну інформацію про його переміщення і реалізацію. Виготовник повинен компенсувати всі затрати на проведення експертизи продуктів, якщо їх перевірка показала невідповідність стандартам.

У ЄС визначені певні пріоритети в галузі виробництва і контролю продуктів харчування:

- *забезпечення населення продовольством;*
- *забезпечення продовольчої безпеки;*
- *створення чіткої системи заходів регулювання і підтримки сільського господарства;*
- *раціональне використання орних, пасовищних і лісових земель;*
- *розширення для населення можливостей одержати необхідні продукти;*
- *роль зовнішньоторговельної політики. (Слайд 13).*

У 1957 році ФРН, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія й Люксембург підписали Римський договір, яким було створене Європейське економічне співтовариство. Однією з прерогатив було формування єдиної агропродовольчої політики співтовариства з метою:

- *збільшити продуктивність сільськогосподарського виробництва;*
- *забезпечити справедливий рівень життя сільським мешканцям;*
- *стабілізувати аграрні ринки;*
- *забезпечити гарантоване продовольче постачання;*
- *забезпечити розумні ціни на продовольство для споживачів.*

У січні 1962 р. Рада Міністрів ЄС прийняла низку документів, яким було сформульовано три фундаментальних принципи єдиної аграрної політики Європейського економічного співтовариства: *єдність ринку, загальне фінансування й преференції Співтовариству.*

Основні пріоритети щодо якості та безпеки продуктів харчування:

- контроль за якістю та безпекою продовольчої сировини і супутніх матеріалів, харчових продуктів, особливо дитячих;
- контроль за безпекою імпортової продукції, особливо виготовленої на основі генетично модифікованих організмів (обов'язкове маркування такої продукції);
- подальше удосконалення нормативно-правової бази, зокрема розроблення національних медико-біологічних вимог і санітарних норм якості продовольчої сировини та харчових продуктів;
- надання громадянам юридичної підтримки у відшкодуванні їм матеріальних і моральних збитків у разі заподіяння шкоди від вживання небезпечних продуктів харчування;
- організація санітарної просвіти населення щодо профілактики харчових отруєнь та аліментарної профілактики негативного впливу дії чинників довкілля. (Слайд 14).

Проблеми ідентифікації та фальсифікації харчових продуктів

Ця проблема вперше гостро постала під час Великої промислової революції в Європі, коли, у зв'язку із значною концентрацією робітників на промислових підприємствах Західної Європи, навмисно підроблялись харчові продукти. Реакцією на це стало проведення інтенсивних досліджень, особливо у Німеччині, направлених на викриття фальсифікації харчових продуктів. Було сконструйовано необхідні прилади.

В середині ХХ ст. А.В.Рейслером і А.І.Штенбергом було опубліковано першу книгу з експертизи харчових продуктів, у якій обґрунтовано методика та основні етапи проведення харчової експертизи, правила виїмки проб харчових продуктів, проведення комплексу лабораторних досліджень та оформлення акта експертизи з висновками.

В наш час проблема харчової експертизи знаходиться в центрі уваги міжнародних організацій: ВООЗ, ФАО, ЮНЕП, ISO та ін.

Сучасні методи досліджень дозволили встановити такі дози забруднення продуктів харчування, про які раніше не підозрювали навіть науковці, що дозволило зробити висновок про те, що абсолютно безпечних продуктів не існує, оскільки практично не існує жодного їхнього компонента, який не був би безпечним для тієї чи іншої категорії населення. В свою чергу це дозволило пере перевірити рівні ризику і встановити інші допустимі концентрації забруднюючих речовин.

Закон України "Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини" №44 (371) від 5 листопада 2002 року регулює відносини між органами виконавчої влади, виробниками, продавцями (постачальниками) і споживачами під час розробки, виробництва, ввезення харчових продуктів на митну територію України, їх закупівлю, використання, споживання та утилізацію. Згідно із Законом, основними засадами державної політики є:

- пріоритетність збереження і зміцнення здоров'я людини та визнання її прав на належну якість і безпеку харчових продуктів і харчової сировини;
- створення гарантій безпеки для здоров'я людини під час виготовлення, ввезення, транспортування, зберігання, реалізації, використання, споживання, утилізації або знищення харчових продуктів та продовольчої сировини;
- державний контроль і нагляд за їх виробництвом, переробкою, транспортуванням, зберіганням, реалізацією, використанням, утилізацією або знищенням, які забезпечують збереження навколишнього природного середовища, ввезенням в Україну, а також наданням послуг у сфері громадського харчування;
- стимулювання впровадження нових безпечних науково обґрунтованих технологій виготовлення (обробки, переробки) харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів;
- підтримка контролю якості харчових продуктів з боку громадських організацій;
- координація дій органів виконавчої влади в ході розробки і реалізації політики щодо забезпечення належної якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини;
- встановлення відповідальності виробників, продавців (постачальників) харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів за забезпечення їхньої належної якості та безпеки для здоров'я людини під час виготовлення, транспортування, зберігання та реалізації, а також за реалізацію цієї продукції у разі її невідповідності стандартам, санітарним, ветеринарним та фітосанітарним нормам. (Слайд 15).

У 70-х роках ХХ ст. під егідою ФАО/ВООЗ створена міжнародна програма розробки стандартів харчових продуктів. Головним її органом є комісія "Кодекс Аліментаріус", до якої входить 117 країн. Крім комісії "Кодекс Аліментаріус", міжнародні стандарти розробляє ЄС, а також Міжнародна організація стандартів (ISO). В Україні питаннями контролю якості та безпеки харчових продуктів займається Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарт) та Міністерство охорони здоров'я.

За сучасних умов у всьому світі вимоги до якості харчових продуктів стали жорсткішими. Важливо, щоб якість харчових продуктів була ідентична тим вимогам, які закладено в державних стандартах і технічних умовах на їх виробництво. *Ідентифікація харчових продуктів — це виявлення відповідності їхніх характеристик, указаних при маркуванні, у супровідних документах чи в інших засобах інформації, висунутим до них вимогам.* Як засоби ідентифікації харчових продуктів використовують нормативні, технічні та товаросупровідні документи, а також маркування.

Складність ідентифікації полягає в тому, що в більшості випадків відсутні або не дуже надійні її критерії. Так, майже неможливо встановити ідентичність пшеничного борошна вищого гатунку, виготовленого одним хлібозаводом, але різними змінами та (або) виготовленого із борошна,

одержаного від різних постачальників. За кордоном роблять спроби вносити у маркування харчових продуктів певну інформацію про їх приналежність до конкретної товарної партії. В Україні маркування, яке ідентифікує конкретну товарну партію, використовується лише для продукції консервної промисловості (консерви, пресерви). (Додаток 1.)

За даними Комітету охорони прав споживачів, в Україні близько 80% харчової продукції фальсифіковано за одним або кількома показниками. Найпоширенішою є асортиментна фальсифікація, тобто підробка, яка здійснюється шляхом повної або часткової заміни харчового продукту його замінником іншого виду або найменування із збереженням подібності однієї або кількох його характерних ознак.

Серед асортиментної фальсифікації найпоширенішими є: часткова заміна водою, додавання до харчового продукту низькоякісного замінника і повна заміна натурального продукту імітатором. Замінники, які використовують в разі асортиментної фальсифікації, бувають харчовими — це дешевші, меншої цінності харчові продукти, але подібні до натуральних за однією або кількома ознаками.

Досвід свідчить про те, що в разі додавання 10% води до рідких харчових продуктів (соки, вина) дегустатори не помічають фальсифікації. В разі додавання 20% води близько 1/3 дегустаторів висловлюють сумнів відносно якості продукту і лише в разі 50% розведення більшість дегустаторів впевнено розпізнають водянистий смак соків і вин. Так само незначне розведення водою рідких продуктів не реєструють прилади, якими визначають фізико-хімічні показники. Прикладом асортиментної фальсифікації є виготовлення концентратів, сиропів, соків і напоїв, кислот, ароматизаторів або заміна вершкового масла на маргарин в тортах та тістечках, що забороняється законодавством, додавання до борошна та крохмалю крейди, гіпсу, вапна, золи, до молока — крейди і соди.

В наш час набула поширення якісна фальсифікація харчових продуктів, тобто їх підроблення за допомогою харчових і нехарчових добавок, які імітують для покращення органолептичних характеристик, або заміна продукту вищого ґатунку більш низьким. Поширеними способами якісної фальсифікації є використання добавок, які імітують покращення якості, а також пересортування.

Кількісна фальсифікація називається недоважуванням або недомірюванням.

Середній житель Європи щорічно із їжею з'їдає більш як 2,5 кг різних хімічних речовин, які надають харчовим продуктам свіжого вигляду, приємного запаху і продовжують строки їх зберігання. За таких умов особливого значення набуває удосконалення системи нормативів, які забезпечували б здоров'я сучасних людей і наступних поколінь.

Безпека продуктів через призму ГМО

Небезпека ГМО полягає в тому, що наслідки їх впливу на навколишнє природне середовище, на людину, її життя і здоров'я досі не досліджені. Український споживач, як і кожен громадянин світу повинен бути попереджений. Якщо там є генетично модифікований організм і цей продукт дешевий, мешканець може його купити. В іншому разі, якщо людина дізналася з телебачення, що ГМО має деяку шкоду і вважає, що це негативно позначиться на власному здоров'ї та здоров'ї рідних, він матиме змогу відмовитися від цього продукту". Наразі лікарі побічних ефектів від споживання генетично модифікованих продуктів не виявили. Втім ефекти можуть проявитися через десятки років. Тому мешканці повинні знати що вони споживають. Між тим Урядова постанова забороняє ввезення, виробництво та реалізацію продуктів дитячого харчування, що містять генетично модифіковані організми, а також передбачає розміщення інформації про якісний склад ГМО, вміст яких перевищує 0,9%.

«Людина є тим, що вона їсть». Для споживача важливо мати певні критерії добору продуктів. По-перше, на упаковці повинна надаватися найповніша інформація про продукт. Цим виказується повага до споживача і бажання виробника відкрити природу продуктів харчування.

Громадськість багатьох країн виявляє серйозне занепокоєння щодо Гм-продуктів як недостатньо вивчених і які становлять ризик і небезпеку для всіх живих організмів.

Альтернативою «новій їжі» є органічна продукція, яка останнім часом впевнено посувається на ринки розвинутих країн, і попит на яку постійно зростає. Сучасне органічне виробництво побудоване на поєднанні традиційних, «дідівських» методів і сучасних технологій, що дозволяють вести масштабний виробничий процес.

Однією з проблем України є відсутність процедури сертифікації органічної продукції. (Додаток 2.)

Кодекс Аліментаріус

Безпека продуктів харчування з давніх-давен була предметом піклування державного апарату. Від цього залежали працездатність населення, боєздатність армії, благополуччя правлячих кіл. Історичні факти свідчать про наявність досить розвинутої системи контролю за якістю їжі а Ассирії, Єгипті, Елладі, Римі.

В ХІХ ст. були прийняті перші загальні закони про харчові продукти і з'явилися перші системи контролю за дотриманням цих законів. В окрему галузь почала оформлятися хімія харчових продуктів, а її методи стали швидко використовуватися не тільки для виробництва продуктів, а й для встановлення їх доброякісності.

В Австро-Угорщині з 1897 по 1911 рік виступає в ролі еталону на харчові продукти *Codex Alimentarius Austriacus*, який не має юридичної сили,

але може використовуватися в судах і потім дав назву комісії. В 1903 році Міжнародна федерація молочної промисловості (ІДФ) розробляє міжнародні стандарти на молоко і молокопродукти, а потім відіграє важливу роль у становленні Комісії Кодекс Аліментаріус.

У 1945 році створена ФАО, в коло опіки якої попадають питання харчування і розробки міжнародних стандартів на харчові продукти. В 1948 році створена ВООЗ, якій теж доручено створювати стандарти на харчові продукти. В 1950 році починаються спільні наради експертів ФАО/ВООЗ з питань харчування і суміжних галузях, три роки потому Всесвітня асамблея охорони здоров'я заявляє про проблему використання в харчовій промисловості хімічних сполук.

Наприкінці 50-х років ХХ ст.. Австрія добивається створення регіонального харчового кодексу для всієї Європи *Codex Alimentarius Europaeus*, а в 1960 році перша регіональна конференція ФАО підтримує ідею про бажаність створення загального, а не регіонального кодексу.

В 1961 році Рада *Codex Alimentarius Europaeus* приймає резолюцію про передачу керівництва своєю діяльністю ФАО і ВООЗ. І згодом ФАО приймає рішення про створення міжнародної програми з стандартів на харчові продукти. У 1962 році Комісія була створена. Роком пізніше така програма буде затверджена Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я і вона затверджує Статут Комісії Кодекс Аліментаріус.

Створення Кодексу Аліментаріус було актуальним ще з однієї причини – росла стурбованість населення якістю харчових продуктів. Жвавий інтерес суспільства до НТП, бурхливий розвиток хімії та мікробіології призвів до того, що людей уже не задовольняли методи контролю за фізичними показниками продуктів. Почали формуватися громадські асоціації з відстоювання прав споживачів, діяльність яких стала джерелом контактів для Кодексу, а згодом деякі комітети з певних груп товарів стали комітетами самої Комісії.

Європейське законодавство

В рамках ЄС питання безпеки та якості харчових продуктів у ланцюгу «від поля до столу» регулюється близько 160 європейськими директивами, які необхідно запровадити в законодавство України для створення аналогічної системи.

Погане харчування напряму пов'язане зі здоров'ям і тривалістю життя, збільшує ризик серйозних хронічних захворювань. Кожен рік на світовому ринку з'являється не одна сотня нових продуктів харчування, інформація про які у найповнішому обсязі повинна доводитися до споживача.

У європейському законодавстві є три головних принципи:

- інформувати і захищати громадян;
- збільшити вільний рух продуктів харчування;
- дати вибір споживачу.

Надати інформацію про природу продукту, його зберігання і приготування виробник зобов'язаний на етикетці, причому все це закріплено законодавчо і є обов'язковим.

Директива 2000/13/ЕС – головна частина законодавства, яка узгоджує право держав-членів ЄС забороняти вказувати на маркуванні продуктів харчування їх властивості до лікування хвороб людини. В тому ж 2001 році Директива була скоригована відповідно до вимог Директиви 2001/101/ЕС, яка вимагає маркування м'яса, а в 2003 доповнена у зв'язку з вимогою вказувати у спиртних напоях вміст алергенів. Сама Директива містить список інгредієнтів, які можуть викликати алергію.

В 2005 році прийнята Директива 2005/26/ЕС. Яка містила перелік речовин, заборонених до використання. Задачею європейського законодавства є забезпечення інтересу споживачів з чого зроблений продукт.

Європейський союз вибрав подвійний підхід до гармонізації законів про продукти харчування:

- а) «горизонтальне» законодавство – стосується загальних аспектів (добавки, маркування, гігієна);
- б) «вертикальне» законодавство по конкретних продуктах (м'ясо, риба, цукор, борошно і т.д.)

Директиви Закону ЄС Про продукти харчування направлені на забезпечення того, щоб на ринок попали тільки безпечні для здоров'я людини і тварин продукти. Головними цілями законодавства є:

- захист інтересів споживача – недопущення шахрайства і обману, підробки, надання неправдивої інформації;
- забезпечення потреб споживача, наявність повної інформації про продукт, щоб споживач міг правильно підібрати їжу відповідно до особливостей організму.

ПОСТАНОВА (ЕС) № 178/2002 ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТА І РАДИ

Загальні принципи і вимоги закону про продукти харчування та процедури стосовно безпеки продуктів харчування.

Загальними цілями є:

- захист здоров'я споживача;
- вільний рух продуктів харчування;
- використання міжнародних стандартів, крім випадків, коли наукові дослідження пропонують інше.

Загальні принципи:

- Закон заснований на аналізі ризиків;
- аналіз ризиків обґрунтований науковими доказами;

- *управління ризиками бере до уваги результат оцінки ризиків;*
- *превентивний принцип (якщо існує науково обґрунтована непевність, можуть бути застосовані запобіжні дії для забезпечення рівня захисту здоров'я споживачів);*
- *принцип прозорості (з суспільством радяться напряму через відповідні органи під час підготовки і перегляду законів, суспільство буде проінформоване про будь-який ризик для здоров'я, пов'язаний з продуктами харчування);*
- *продукти харчування і корми, імпортовані в ЄС, повинні відповідати Закону ЄС Про харчові продукти і корми або еквівалентній угоді;*
- *продукти харчування і корми, експортовані з ЄС повинні відповідати Закону, крім випадків, якщо країна-імпортер вимагає іншого;*
- *продукти не можна допускати на ринок, якщо вони є небезпечними;*
- *продукти вважаються небезпечними, якщо вони є шкідливими і не підлягають використанню;*
- *продукти можуть вважатися небезпечними в разі підозри компетентних органів;*
- *корми не можна допускати на ринок для тварин, з яких виробляють продукти харчування, якщо вони є не безпечними;*
- *відповідальність осіб, зайнятих у харчовому бізнесі (вони повинні проводити контроль на всіх етапах виробництва, переміщення і реалізації);*
- *відповідальність державних органів (моніторинг, верифікація, дотримання закону, інформування населення);*
- *прослідкованість на всіх етапах і стадіях виробництва;*

Орган з безпеки продуктів харчування

- *незалежна наукова рада;*
- *наукова підтримка Комісії з питань не безпечності харчових продуктів*
- *збір і аналіз даних про безпеку продуктів харчування;*
- *ідентифікація ризиків;*
- *участь в управлінні кризами, пов'язаних з якістю продуктів харчування;*
- *інформування. (Слайд 16).*

ПОСТАНОВА ЄС № 882/2004

Про офіційний контроль для забезпечення підтвердження закону про продукти харчування і корми та правилам стосовно здоров'я і забезпечення тварин

Цілі:

1. Недопущення, усунення і зменшення ризиків для здоров'я людей і тварин.
2. Гарантія справедливої практики в торгівлі продуктами харчування і забезпечення тварин.

Загальні зобов'язання:

1. Компетентні органи перевіряють продукцію регулярно, на основі ризиків, по плану і без попередження на всіх стадіях виробництва і поширення.
2. Компетентні органи враховують ризики, пов'язані з тваринами, продуктами, виробництвами, матеріалами, які пов'язані з виробництвом продуктів.
3. Компетентні органи призначаються країнами-членами (міністерства).
4. Компетентні органи несуть відповідальність за ефективність контролю, неупередженість, аудити, плани на випадок непередбачуваних ситуацій, координацію між установами, навчання персоналу, прозорість і конфіденційність.

Органи контролю – це інстанції, які виконують безпосередні обов'язки, ними можуть бути лабораторії або інспекції, які працюють у відповідності з стандартом EN 45004 «загальні критерії для різних органів, що проводять інспекцію».

Офіційні лабораторії повинні бути акредитовані відповідно до європейських стандартів: EN ISO/IEC 17025 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних лабораторій», EN 45002 «Загальні критерії для оцінки дослідних лабораторій», EN 45003 «Система акредитації лабораторії з калібровки і випробувальної лабораторії – загальні вимоги до роботи».

ПОСТАНОВА (ЕС) № 882/2004

Контроль імпорту продуктів харчування і кормів з третіх країн

- Компетентні органи та митниці повинні тісно співробітничати.
- Митниця не може пропустити продукти чи корми у вільний обіг без дозволу компетентного органу.
- Сертифікація.
- Створення референтних лабораторій Союзу і країн.
- Контроль (експерти Єврокомісії можуть здійснювати офіційний контроль в третіх країнах для підтвердження

відповідності законодавства цих країн Закону ЄС Про харчові продукти.

Умови імпорту з третіх країн

Треті країни повинні надавати конкретну і обновлену інформацію з організації і управління системами санітарного контролю (постанови контролю, процедури інспектування, оцінки ризиків).

Єврокомісія може встановлювати умови імпорту, якщо вони не передбачені в законі (передбачені постановою).

ПОСТАНОВА (ЕС) № 853/2004 від 29 квітня 2004 року

Встановлює особливі правила з гігієни продуктів харчування тваринного походження.

ПОСТАНОВА (ЕС) № 854/2004 від 29 квітня 2004 року

Встановлює особливі правила по організації офіційного контролю продуктів тваринного походження, призначених для вживання людиною.

ДИРЕКТИВА РАДИ 2002/99/ЕС 16 грудня 2002 року

Встановлює ті правила по здоров'ю тварин, якими користуються при управлінні виробництвом, переробкою, поширенням продуктів тваринного походження.

ДИРЕКТИВА 2000/13/ЕС ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТА І РАДИ від 20 березня 2000 року

Про наближення законів країн-членів стосовно маркування, презентації і реклами продуктів харчування. (Додаток 3.)

Система контролю:

- Європейська Комісія
- Європейський Парламент
- Рада Європейського Союзу
- Європейський Суд , Суд Аудиторів

Єврокомісія:

- Представляє інтереси Союзу
- Законодавча ініціатива
- DG Охорона здоров'я і споживача ["DG SANCO"], ветеринарія, харчова безпека
- DG підприємство

- DG внутрішній ринок
- DG розвиток

Процес прийняття рішень:

- Європейська Комісія
- Пропозиції до регламенту чи директиви
- Європейський Парламент
- Рада Європейського Союзу
- Перше і друге читання
- Прийняття
- Реалізація країнами-членами

Принципи закону ЄС про харчову продукцію:

- ❖ Високий рівень захисту життя і здоров'я людей
- ❖ Права на безпечну харчову продукцію, належне інформування населення
- ❖ Захист здоров'я тварин і рослин
- ❖ Навколишнє середовище
- ❖ Вільний обіг продуктів і кормів в межах Євросоюзу.

Екологізація виробництва с/г продукції:

- Екологічний моніторинг та радіаційна безпека території України (радіоактивне забруднення, утилізація заборонених і застарілих пестицидів, охорона ґрунтів).
- Генетична безпека України.
- Розробка і впровадження програми ре медіації забруднених територій.
- Впровадження програми "Органічні продукти України".
- Прийняття законів України щодо ГМО та генних досліджень.
- Екологічна паспортизація с/г угідь.
- Створення інтегрованих систем виробництва якісної та безпечної продукції АПК.

Перевірка Спільної аграрної політики ЄС

Європейська Комісія запропонувала ще більше модернізувати, спростити та раціональніше спрямувати Спільну аграрну політику. Цей крок допоможе скасувати досі наявні обмеження для фермерів, аби допомогти їм зреагувати на зростання попиту на продовольство. Так звана „перевірка” Спільної аграрної політики (CAP Health Check) ще більшою мірою зруйнує прив’язку прямих виплат, що їх отримують фермери, до обсягів виробництва, у такий спосіб дозволяючи фермерам якомога більше слідувати сигналам ринку. Серед низки запропонованих заходів – скасування норм щодо обов’язкового тримання частки орної землі під паром; поступове зростання квот на виробництво молока та молочних виробів – аж до повного скасування їх у 2015 році; зменшення інтервенціоністських дій у сільське господарство. Ці зміни звільнять європейських фермерів від непотрібних обмежень та дозволять їм максимально збільшити свій виробничий потенціал. (Слайд 17).

Європейська Комісія також пропонує збільшити модуляцію допомоги, за якої буде скорочено прямі виплати фермерам, а вивільнені у такий спосіб кошти буде скеровано до Фонду розвитку сільської місцевості. Ці кроки дозволять ліпше відповісти на нові виклики та можливості, що постають нині перед європейським сільським господарством, - а саме на зміни клімату, потребу кращого управління водними ресурсами та захист біорізноманіття.

Скасування норм щодо тримання частки землі під паром. Європейська Комісія пропонує скасувати вимогу до фермерів, що мають орані землі, тримати 10 відсотків своєї землі під паром. Це дозволить їм максимально збільшити свій виробничий потенціал.

Поступове згортання квот на виробництво молока. Квоти на виробництво молока поступово згортатимуться та до квітня 2015 року будуть цілковито скасовані. Для забезпечення безболісності цього переходу Європейська Комісія пропонує п’ять щорічних зростань (на 1%) квот на виробництво молока, починаючи від сезону 2009/2010 і завершуючи сезоном 2013/14 років.

Скасування прямого зв’язку між допомогою фермерам та обсягами виробництва. Розпочата у ЄС реформа Спільної аграрної політики скасувала прямий зв’язок між обсягом допомоги, яку отримують фермери, та обсягом виробленої продукції, таким чином виплати фермерам більше не пов’язуються безпосередньо із виробництвом конкретного продукту. Однак, деякі держави-члени ЄС вирішили продовжити практику виплат, прямо прив’язаних до виробництва (coupled payments). Нині Європейська Комісія пропонує скасувати залишки таких платежів та трансформувати їх у так звану Єдину схему виплат [за якої раз на рік фермери отримуватимуть фіксовані субсидії – без прив’язки до обсягів виробництва]. Винятки встановлюватимуть лише для фермерів, що займаються вирощуванням молодих телят, кіз та овець: тут держави-члени ЄС зможуть зберегти нинішній рівень допомоги, пов’язаної із обсягами виробництва.

Відхід від практики визначення обсягів виплат на основі минулої допомоги. У деяких державах-членах ЄС фермери отримують допомогу, обсяг якої визначається розміром субсидій, які вони отримували за певний минулий період. В інших країнах обсяг виплат визначається за регіональними критеріями, залежно від кількості гектарів у фермера. Із плином часу доцільність першої моделі (виплати на основі минулої допомоги) стає дедалі сумнівною, тому Європейська Комісія пропонує державам-членам ЄС поступово переходити до системи відносно єдиних ставок у визначення обсягів субсидій.

Подовження терміну дії Єдиної схеми виплат для земельних ділянок. Десять із дванадцяти найновіших держав-членів ЄС застосовують спрощену Єдину схему виплат для земельних ділянок (Single Area Payment Scheme), [за якої допомога залежить від обсягу ділянки фермера, а не від обсягу виробленої продукції]. Її термін дії спливає у 2010 році, однак Європейська Комісія пропонує подовжити її до 2013 року.

Дотримання системи норм, необхідних для отримання допомоги (Cross compliance). Допомога фермерам пов'язана із дотриманням стандартів захисту довкілля, догляду за тваринами та якості продуктів харчування. Фермерам, що не дотримуються цих правил, зменшують допомогу. Так звану Систему норм, необхідних для отримання субсидій (Cross compliance), буде спрощено; зокрема з неї буде вилучено стандарти, що прямо не стосуються відповідальності фермера чи з нею не пов'язані. Водночас туди буде додано низку нових вимог, які допоможуть зберегти екологічні переваги тримання землі під паром чи поліпшити управління водними ресурсами.

Допомога галузям, що стикаються із особливими проблемами. Сьогодні держави-члени ЄС можуть у кожній окремій галузі використати 10% свого національного бюджету для прямих виплат, що йдуть на захист довкілля або поліпшення якості чи просування на ринок продуктів у даній галузі. Європейська Комісія хоче зробити цей механізм гнучкішим. Кошти уже не матимуть обов'язково бути використані в одному й тому самому секторі; вони можуть бути використані для допомоги фермерам, що виготовляють молоко, яловичину, м'ясо кіз та овець у менш заможних регіонах; вони також можуть бути використані для підтримки заходів із управління ризиками – наприклад схем страхування від природних катаклізмів чи спільних фондів для боротьби із тваринними хворобами. Країни, що застосовують Єдину схему виплат для земельних ділянок, також зможуть отримати допомогу в межах цієї схеми.

Переведення коштів від прямої допомоги до підтримки розвитку сільської місцевості. Нині всім фермерам, що отримують пряму допомогу обсягом понад 5 000 євро на рік, скоротили підтримку на 5%, а виділені в такий спосіб кошти перевели до бюджету Фонду розвитку сільської місцевості. Європейська Комісія пропонує протягом наступних років (до 2012 року) збільшити обсяг відрахувань на розвиток сільської місцевості до 13%. Також допомогу буде зменшено для більших ферм (для тих, хто отримує понад 100 тисяч євро на рік – збільшення відрахувань ще на 3%; 200

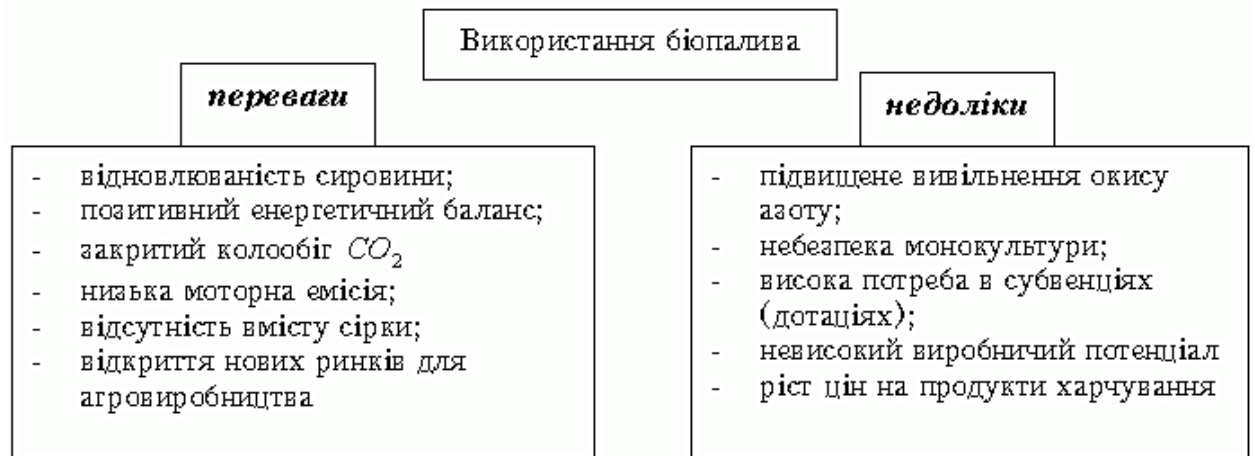
тисяч на рік – на 6%; 300 тисяч – на 9%). Кошти, що їх буде в такий спосіб отримано, буде використано у державах-членах ЄС для посилення програм у сферах боротьби зі змінами клімату, розвитку відновлюваних джерел енергії, управління водними ресурсами та захисту біорізноманіття.

Інтервенційні механізми. Заходи, до яких вдається ЄС для забезпечення сільськогосподарської пропозиції, не мають уповільнити здатність фермерів відповідати на сигнали ринку. Європейська Комісія пропонує скасувати інтервенційну політику щодо виробництва твердої пшениці, рису та свинини. Інтервенційні заходи буде зведено до нуля для кормового зерна. Для хлібного зерна, масла та сухого молока буде встановлено тендерні механізми.

Обмеження виплат. Держави-члени ЄС мають встановити мінімальний обсяг допомоги у розмірі 250 євро на ферму; а мінімальний обсяг ділянки, щодо якої надається допомога – у розмірі 1 гектару.

Інші заходи: Низку інших невеликих схем підтримки буде від'єднано від обсягів виробництва та трансформовано у Єдину схему виплат. Для коноплі, кормових культур, протеїнових культур це буде зроблено негайно. Для рису, крохмальної картоплі та довговолокнутого льону буде встановлено перехідний період.

Європейська Комісія також пропонує скасувати премію на вирощування енергетичних культур [наприклад, біопалива].

Стратегія «Європа 2020» визначає три фактори зміцнення економіки:

- розумне зростання - розвиток економіки, що базується на знаннях та інноваціях;
- сталий розвиток - розвиток економіки, що базується на цілеспрямованому використанні ресурсів, екології й конкуренції;
- всеосяжне зростання - сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної і територіальної згоди.

Визначені як основні п'ять напрямів діяльності, якими слід керуватися європейським державам, а саме *зайнятість, дослідження й інновації, зміна клімату і енергетика, освіта, боротьба з бідністю.*

Стратегічна ставка САП ЄС на сільський розвиток (з виділенням другого фінансового блоку) виправдалася і цей підхід збережений і на 2014-2020 роки. *Передбачені зміни стосуються оновлених пріоритетів розвитку*

сільських територій ЄС, а систему чотирьох осей замінено шістьма пріоритетами:

- 1. Сприяння передачі знань та інновацій у сільському і лісовому господарстві та у сільській місцевості.*
- 2. Підвищення конкурентоспроможності і життєздатності всіх видів господарювання.*
- 3. Сприяння організації продовольчого ланцюга постачання і управління ризиками у сільському господарстві.*
- 4. Відновлення, збереження і зміцнення екосистем, які залежать від сільського і лісового господарства.*
- 5. Стимулювання ефективного використання ресурсів і перехід до низьковуглецевої і стійкої до змін клімату економіки сільського господарства, продовольчого і лісового секторів.*
- 6. Сприяння соціальній інтеграції, скороченню бідності і економічному розвитку в сільських районах.*

Для реалізації цих пріоритетів намічено 20 основних заходів, зокрема, підтримка сільського господарства, «що базується на знаннях»; додаткова підтримка (до 3 тис. євро) ферм, що отримують сертифікат якості продукції; підтримка «організованого сільгоспвиробництва» з кращою ринковою позицією (організацій продуцентів, «коротких» збутових ланцюгів тощо). Передбачена підтримка сільськогосподарської економічної диверсифікації в аграрних регіонах (до 70 тис. євро на проект), розвитку органічного сільського господарства, створюваних фермерами спільних страхових фондів тощо.

У структурі запропонованого ЄК бюджету САП ЄС на 2014-2020 рр. видатки за першим фінансовим блоком становлять 72,8%, за другим - 23,2, за додатковими напрямками, важливими за нових умов - 4% (табл. 4). Вперше в особливий пакет виділені заходи щодо розвитку наукових досліджень і інновацій, які мають забезпечити досягнення цілі сільськогосподарського виробництва ЄС виробляти з меншими ресурсами. Для кращої координації фінансування із Європейського сільськогосподарського фонду розвитку села та інших структурних фондів ЄС намічено створення «Європейського партнерства для інновацій у продуктивність і сільськогосподарську сталість». (Слайд 18).

Висновки:

Отже, єдина політика забезпечує абсолютний пріоритет закупок сільськогосподарської продукції у фермерів країн ЄС перед імпортом. В останні роки важливим напрямком цієї політики стало стримання перевиробництва сільськогосподарської продукції та підтримка дрібних фермерів.

Єдина аграрна політика - узгоджені дії країн ЄС по забезпеченню стабільності постачання сільського господарства за стабільними цінами, підвищення продуктивності сільського господарства, підтримці життєвого рівня фермерів, розумного рівня роздрібних цін.

Основними елементами єдиної європейської аграрної політики є наступні:

- a. Єдині ціни на сільськогосподарську продукцію всередині ЄС і єдиний механізм їх підтримки. Мінімально допустимі ціни на найважливіші сільськогосподарські продукти визначаються за делегідь.*
- b. Свобода торгівлі сільськогосподарською продукцією всередині ЄС, відсутність тарифних і кількісних обмежень. Єдині правила зовн. торгівлі с\г продукцією з третіми країнами та єдиний митний тариф.*
- c. Єдине фінансування сільського господарства через Європейський фонд орієнтації і гарантії сільського господарства (ФЕОГА), на підтримку якого йде більше половини бюджету ЄС. (Слайд 19).*

Ринкові відносини в українському селі значною мірою наблизились до загальноцивілізаційних, європейських стандартів.

Цінова підтримка аграрних виробників в Україні негативна і дуже суттєва (45 відсотків), що значною мірою знецінює загальну державну підтримку галузі. Бюджетна підтримка аграрних виробників в Україні у структурі їхньої загальної підтримки становить 98 відсотків. Таким чином, негативна цінова підтримка фактично призводить до надмірного навантаження на бюджет країни. В ЄС бюджетна підтримка не перевищує 50 відсотків загальної підтримки галузі.

Звідси очевидні два пріоритетні напрями нової аграрної політики на найближчу перспективу. Перший - вдосконалення цінової політики, яка б відновила паритетність цін і забезпечила позитивну цінову підтримку сільськогосподарських виробників. Другий - вдосконалення бюджетної підтримки аграрного сектора. В обох напрямках систему державної підтримки потрібно вдосконалювати в напрямку приведення у відповідність до вимог СОТ та нової спільної аграрної політики ЄС.

Для України дуже важливо не допустити повторення помилок "старої" аграрної політики ЄС, що була націлена на підтримку цін і виробництва, не стимулювала до конкуренції, підживляла фіскальну стійкість ЄС і призводила до міждержавних торговельних конфліктів. Тому, Україні потрібно орієнтуватись на нові підходи аграрної політики ЄС, сформовані на основі великого досвіду, націлені на підтримку розвитку сільської території загалом.

V. Узагальнення та систематизація знань.

1. Дайте визначення поняття САП?
2. Чим визначається успіх аграрної політики?
3. Назвіть носії аграрної політики та її рушійні сили?
4. Назвіть елементи САП та охарактеризуйте їх.
5. Дайте коротку характеристику практичної та наукової аграрної політики.

VI. Повідомлення домашнього завдання.

Підготувати матеріал до презентації «Яку продукцію може запропонувати для ЄС Україна?»»

Література:

1. Актуальные проблемы Европы. Евро против доллара: финансовые позиции Европы. – М. : ИНИОН, 2009. – 220 с.
2. Договор о функционировании Европейского Союза (Рим, 25 марта 1957 г.) ; в редакции Лиссабонского договора 2007 г. [Электронный ресурс] // Справочно-правовая система «Гарант». – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3093>
3. ЕС ограничит расходную часть бюджета суммой в 129 млрд. евро (19.11.11) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vz.ru/news/2011/11/19/539921.html>
4. ЕС одобрил увеличение объема бюджета блока на 2012 г. на 1,85% – до 129 млрд. евро (19.11.11) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://quote.rbc.ru/news/fond/2011/11/19/33482097.html>
5. 23 государства ЕС подписали бюджетно-налоговый пакт (09.12.11) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.newsru.com/finance/09dec2011/es_union.html.
6. Липчук В., Черевко Г., Іваницька Г. Перспективи і проблеми інтеграції України в Європейський Союз // Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія; За заг. Редакцією Д. Г. Лук'яненка, В.І. Чужикова.- К.: КНЕУ, 2007. – С. 239-251.

Біотехнології в сільському господарстві
(за матеріалами «Державний департамент США Електронний журнал»
Т. 8, №3)

Переваги. Головними завданнями сільськогосподарської науки завжди було підвищення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин. Сьогодні традиційні методи ведення сільського господарства далеко не завжди можуть забезпечити потребу у продовольстві відповідно до росту населення земної кулі. Крім того, зростає екологічна напруга в зв'язку з використанням хімічних речовин.

Біотехнологія має величезний потенціал у створенні сортів сільськогосподарських культур, спроможних витримувати екстремальні кліматичні умови, протистояти хворобам і шкідникам, потребувати меншої кількості хімічних добрив і засобів захисту рослин і водночас мати вищі поживні якості. Незважаючи на це, сьогодні довкола біотехнології точиться жвава дискусія.

Науково обґрунтовані правила застосування біотехнологій у сільському господарстві роблять вагомий внесок у розвиток вільної торгівлі безпечною біотехнологічною продукцією, а також у розширення сфери практичного застосування здобутків біотехнології задля забезпечення економічного розвитку. Біотехнології надто важливі для майбутнього, щоб ними знехтувати.

Біотехнології мають у собі потенціал, який відіграватиме важливу роль у підвищенні ефективності сільського господарства у країнах, що розвиваються. Вони мають допомогти задовольнити потребу у продуктах харчування, збільшити доходи населення та зберегти навколишнє середовище для прийдешніх поколінь.

Біоінженерія має відчутні переваги перед традиційною селекцією, оскільки значно зменшує ризик появи у гібридів негативних характеристик, а тому, за деякими твердженнями не потрібне навіть маркування продуктів. До того ж, відмова від продовольчої допомоги з компонентами біотехнологічного походження, може обернутися негайними і тяжкими наслідками. Не може бути виправданою відмова деяких країн від запропонованих Сполученими Штатами харчових продуктів, які пройшли сувору перевірку на відповідність вимогам безпеки і не відрізняються від тих, що їх споживають жителі Сполучених Штатів.

Біотехнологія має потенціал, здатний забезпечити їй ключову роль у зменшенні масштабів глобального голоду, особливо у країнах, розташованих на південь від Сахари, що їх обминула «зелена революція» 1960-х і 1970-х років.

На молекулярному рівні різні організми є дуже подібними. Саме ця подібність дозволяє успішно переносити потрібні гени між організмами, що робить генну інженерію набагато потужнішою за традиційну селекцію і

дозволяє підвищити врожайність, водночас сприяючи впровадженню екологічно чистих методів виробництва.

Корми, створені за допомогою біотехнології, підвищують продуктивність тваринництва, зменшують кількість відходів і токсичних речовин які можуть викликати захворювання у тварин. Генетично модифіковані корми можуть також поліпшити якість ґрунтів і води завдяки зниження вмісту фосфору та азоту у продуктах життєдіяльності тварин.

Розширення сфери використання одержаних за допомогою біотехнологій продукції і торгівлі нею підвищує рівень добробуту і процвітання як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються.

У 2000 році чисельність населення земної кулі становила близько 6 мільярдів чоловік. Очікується, що до 2050 року вона зросте до 9 мільярдів. Отже, кількість людей, яких треба буде годувати на густо заселеній планеті, збільшиться. Виробництво продуктів харчування має розширюватися, причому його розширення повинне відбуватися у спосіб, який не завдасть шкоди навколишньому середовищу. З 1980 року 50-відсоткове підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва у країнах, що розвиваються, забезпечувалося прогресивними технологіями у насінництві. Кращий насінневий матеріал можна одержати, удосконалюючи усталені методики, створюючи нові сорти традиційним шляхом, а також використовуючи біотехнології. Біотехнології, що самі по собі не є панацеєю, можуть зробити у цю справу дуже істотний внесок.

Застосування біотехнологій у сільському господарстві може підвищити врожайність без загрози навколишньому середовищу. У Сполучених Штатах поширення сільськогосподарських біотехнологій призвело до скорочення використання пестицидів і ширшого впровадження прогресивних технологій обробітку землі, зокрема безорного землеробства, яке зменшує ерозію ґрунтів і скорочує потребу у добривах. Зі зростанням чисельності населення найближчим часом здатність одержувати для нього більшу кількість продуктів харчування, не завдаючи шкоди життєво необхідним екосистемам, таким, наприклад, як тропічні ліси, справить на довкілля надзвичайно позитивний вплив.

Привабливість біотехнологій полягає у безпосередньому економічному зиску, який вона приносить місцевим фермерам. Так, наприклад, вирощування у дрібних селянських господарствах Китаю біотехнологічних сортів стійкого до шкідників бавовнику, дає змогу не лише зменшити витрати на пестициди, а й звести до мінімуму контакт з цими небезпечними отрутохімікатами. Це дозволяє селянам зберегти здоров'я і підвищити доходи, за рахунок чого вони можуть купувати кращі продукти харчування для своїх дітей і посилати їх вчитися до шкіл, а не використовувати як робочу силу на полях. Цей позитивний досвід, впроваджений у масштабах всієї країни, більшість населення якої зайнята у сільському господарстві, забезпечує можливості для розвитку і добробуту.

Завдання полягає в тому, щоб випробувані генетично модифіковані сорти рослин і породи тварин зробити доступними для більшої кількості

країн, що розвиваються, і посприяти створенню нових сортів, спеціально пристосованих до їхніх природних умов. Біотехнології здатні прискорити ліквідування недоїдання і якісно поліпшити раціон населення планети.

Незважаючи на переваги, які біотехнології дають як розвинутих країнам, так і країнам, що розвиваються, торгівля одержаною за допомогою їх продукції продовжує перебувати у центрі запеклих дискусій. Єдиним засобом збереження вільної та справедливої системи міжнародної торгівлі є розробка на засадах логіки, об'єктивності та наукового обґрунтування правил, що стосуються товарів, які є об'єктами торгівлі

Правила, що регламентують торгівлю продукцією, одержаною за допомогою біотехнологій, та й зрештою будь-якою іншою продукцією, повинні базуватися на науковій оцінці ризиків і менеджменті ризиків. Угода Світової організації торгівлі (СОТ) про санітарні та фітосанітарні заходи (угода СФСЗ) передбачає, що правила імпорту мають ґрунтуватися на принципі «достатньої наукової очевидності» і що країни мають виконувати всі передбачені цими правилами процедури «без зволікання».

Біотехнології продовжують трансформувати сільське господарство з 1996 року, коли почалося їхнє комерційне впровадження у цій галузі та стрімке поширення біоінженерних розробок у фермерських господарствах США та інших країн. Проте ця технологія не позбавлена суперечностей і викликає політичний резонанс у світі.

Незважаючи на те, що біотехнології обіцяють небачене збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та заощадження помітно виснажених земельних і водних ресурсів, вони викликають занепокоєння у деяких споживачів і природоохоронних організацій. З розвитком науки для всіх зацікавлених сторін, що мають відношення до виробництва і споживання продуктів харчування, стають зрозумілішими як переваги біотехнологій, так і пов'язані з ними проблеми.

Сучасні біотехнології є засобами, що дають ученим змогу відбирати окремі гени, які відповідають за формування бажаних властивостей, впроваджувати їх у рослинну клітину і вирощувати рослину з заданими характеристиками. У багатьох аспектах це не що інше, як високотехнологічна версія традиційної селекції. Цей набагато ефективніший процес допомагає уникнути рекомбінації мільйонів генів, яка може призвести до формування у гібридів небажаних властивостей. Біотехнології вирізняються ще й тим, що дозволяють інкорпорувати у клітину одного виду гени, запозичені з клітини іншого виду, що неможливо здійснити засобами традиційної селекції. Це робить біотехнології надзвичайно потужним і корисним знаряддям для фахівців, які займаються створенням нових сортів рослин.

Якщо перше «покоління» продукції біотехнологічного походження привертало до себе увагу фермерів завдяки високій економічній ефективності її вирощування, то сьогодні на перший план все активніше починають виходити такі аспекти, як безпечність продукції та екологічність сільськогосподарського виробництва.

Фермери засвідчили своє визнання сортів, одержаних за допомогою біотехнологій, небувалими темпами їхнього впровадження. Згідно з даними Міністерства сільського господарства США, у Сполучених Штатах у 2003 році біотехнологічними (БТ) сортами було зайнято 80% площ, засіяних соєю, 38% - кукурудзою, та 70% - бавовником. Сполучені Штати – не єдина держава, у якій має місце ця сільськогосподарська еволюція. Інтенсивність впровадження біотехнологій в інших країнах, де їх було схвалено, зокрема в Аргентині, Канаді та Китаї, є приблизно такою ж високою.

Як повідомляє Національний центр проблем харчування та сільськогосподарської політики у Вашингтоні (округ Колумбія), американські фермери відчули користь від біотехнології завдяки впровадженню:

- біотехнологічного сорту сої «Раундап Реді» (скорочення витрат гербіцидів на 28,7 мільйона фунтів (13018,3 тони) за рік; зменшення вартості продукції на 1.1 мільярда доларів за рік).
- БТ-бавовнику (скорочення витрат інсектицидів на 1,9 мільйона фунтів (861,8 тони) за рік; зростання обсягів виробництва на 185 мільйонів фунтів (83,916 тон) за рік;
- БТ-сортів кукурудзи (скорочення витрат інсектицидів більше як на 16 мільйонів фунтів (7257,6 тони) за рік; зростання валового збору зерна на 3,5 мільярда фунтів (1587600 тон) за рік;
- БТ-папайї (завдяки впровадженню сорту, стійкого до спустошливого ураження вірусом кільцеподібної плямистості, скорочення витрат на виробництво цієї культури на Гаваях у 1998 році становило 17 мільйонів доларів.

Ці результати однаковою мірою свідчать як про дуже істотне скорочення застосування пестицидів з одночасним зменшенням негативного впливу на довкілля, так і про різке підвищення продуктивності і скорочення витрат виробництва. Незважаючи на те, що здобутки, одержані за допомогою біотехнологій, у кожному господарстві різні, загальний економічний ефект від їх впровадження залишається очевидним.

Зменшення залежності БТ-сортів від хімічних засобів захисту рослин призводить до зменшення ступеню забруднення води.

Скорочення використання отрутохімікатів супроводжується підвищенням рівня безпеки водопостачання та поліпшенням якості питної води, а також оздоровленням природного середовища.

Підвищення врожайності завдяки впровадженню БТ-сортів сільськогосподарських культур зменшує навантаження на земельні ресурси, запобігає подальшому вторгненню у вразливі екосистеми та сприяє збереженню дикої природи.

Вирощування БТ-культур супроводжується меншими енерговитратами, оскільки обробку хімічними засобами захисту рослин проводять рідше.

Заощадження пального призводить до скорочення викидів в атмосферу вуглецевих сполук, зокрема діоксиду вуглецю (CO₂).

Використання сортів, стійких до гербіцидів, дозволяє запроваджувати нові технології обробітку землі, що зменшують ерозію ґрунтів, особливо безорне рільництво.

Учені з багатьох країн світу вивчають також «друге покоління» біотехнологічних продуктів, тобто таких, що мають покращені споживчі властивості, зокрема підвищену поживність. Рослини здатні продукувати і вакцини, а це могло б відкрити шлях до медицини, яка не вимагатиме значних витрат для підтримки своєї інфраструктури. Це лише кілька з багатьох прикладів того, як передові наукові дослідження можуть поглибити зміни, які ми сьогодні спостерігаємо у сфері виробництва продуктів харчування. Можливості величезні.

Самі лише біотехнології не здатні нагодувати завтрашній світ. Проте ці надзвичайно перспективні технології у поєднанні з політичними та економічними реформами можуть підвищити продуктивність сільського господарства у країнах, що розвиваються. Вони також допоможуть забезпечити дешевшими продуктами харчування людей з низькою платоспроможністю. Впровадження такої корисної технології у країнах, що розвиваються, без перебільшення, може мати далекосяжні наслідки.

Щорічне зростання врожайності і продуктивності тваринництва в Африці на 3-4% збільшило б доходи на душу населення майже втричі і зменшило б кількість дітей, які потерпають від недоїдання, на 40%. Підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва стимулювало б економічне зростання і розширило б можливості для торгівлі, що супроводжувалося б створенням нових високооплачуваних робочих місць і позитивними зрушеннями у сферах охорони здоров'я та освіти.

У країнах, що розвиваються, споживачі витрачають на харчі значну частку своїх доходів, проте її можна було б скоротити завдяки ефективнішій системі виробництва продовольчих товарів, що заощадило б кошти громадян для інших цілей і підвищило б якість їхнього життя.

Найкритичнішими регіонами світу, які конче потребують економічного добробуту і стабільності, є країни, що розвиваються. Ефективність сільського господарства у цих країнах повинна підвищуватися більш високими темпами, аби задовольнити потребу у продуктах харчування, збільшити доходи населення та зберегти навколишнє середовище для прийдешніх поколінь. Біотехнології мають у собі потенціал, який відіграватиме важливу роль у досягненні цієї мети.

Всесвітня програма з продовольства, Всесвітня організація охорони здоров'я (World Health Organization – WHO) та Організація продовольства та сільського господарства (Food and Agriculture Organization – FAO) влітку 2002 року виступили зі спільною концепцією ставлення до біотехнології. Вони констатували, що, виходячи з наукових даних, наявна на сучасному продовольчому ринку генетично модифікована продукція не несе жодної з відомих загроз здоров'ю людини. Європейська комісія у серпні 2002 року

також виступила з заявою, в якій погодилася з тим, що нема свідчень про шкідливість генетично модифікованих сортів кукурудзи. Навіть запеклі опоненти біотехнології, зокрема організація «Грінпіс», з великим запізненням порекомендували африканським країнам прийняти генетично модифіковану кукурудзу як альтернативу голоду.

Маркування. Однією з найважливіших проблем, які постають перед біотехнологічною індустрією, є маркування. Згідно з Актом FD&C, харчовий продукт вважається неправильно маркованим, якщо інформація, зазначена на його етикетці, не відповідає дійсності, або у будь-який спосіб вводить в оману споживача.

FDA не вимагає, щоб маркування продукції містило інформацію відносно того, чи є вона, або її компоненти генетично модифіковані, так само, як і не наполягає, аби було зазначено, якою саме традиційною методикою користувалися селекціонери, які її розробили. Проте, якщо генетична модифікація істотно впливає на якості харчового продукту, всі особливості повинні бути відображені у маркуванні. Це стосується поживного складу продукції, зокрема підвищення вмісту в ній олеїнової кислоти або амінокислоти лізину, умов її зберігання та приготування, недотримання яких може позначитися на безпеці або харчових властивостях продукту.

Якщо генетично модифікований продукт містить алерген, не знайдений у традиційних аналогах, і якщо FDA вирішить, що відповідної інформації на маркуванні достатньо, аби цей продукт можна було б безпечно продавати на ринку, то вимагає від компанії-виробника, щоб вона за допомогою адекватного маркування повідомляла споживачеві про наявність цього алергену.

НАССР (ХАССП)

Концепція НАССР була розроблена спільними зусиллями збройних сил США і Національного управління аеронавтики і космонавтики (NASA) під час роботи над американською космічною програмою як механізм, який виключає утворення токсинів у харчовій продукції, яку споживають астронавти в космосі. Згодом Національна академія наук США запропонувала впровадити цю систему і «на Землі». Поступово система безпеки стала транснаціональною. Зараз нею користуються всі країни Європи, а також США і Канада, діє вона і всередині країни, і зовні, тобто при експорті чи імпорті увагу звертають насамперед на наявність у підприємства, що виготовляє продукцію, ліцензії НАССР. Цією проблемою, слід зауважити, переймаються лише переробники продукції. Первинної сировини — свіжого м'яса, пшениці, овочів, фруктів — ці вимоги не стосуються.

Загальні положення

НАССР – концепція, яка передбачає систематичну ідентифікацію, оцінку і управління небезпечними факторами, які впливають на безпеку продуктів харчування. Це превентивна система в галузі харчової продукції. Її особливістю є вивчення кожного етапу проходження харчової продукції.

Методи НАССР охоплюють:

- аналіз ризиків і небезпек;
- визначення потенціальних дефектів продукції;
- превентивний контроль;
- відповідальність і звітність.

Система НАССР призначена для зменшення ризиків і є ефективним механізмом для захисту торгової марки при просуванні на ринок та захисту технологічних процесів від ризиків забруднення продукції..

Історія створення

Спочатку головною задачею концепції було створення безпечної продукції для астронавтів. В період 1960 – 1980рр. виникає необхідність у створенні упреджувальної системи безпеки продуктів харчування. Для цього було створено:

- керівні вказівки Національної консультативної ради з мікробіологічних критеріїв для продуктів харчування США (NASMCF);
- Спільна комісія ФАО та ВООЗ;
- Codex Alimentarius;
- Директива ЄС з гігієни продуктів харчування.

Нормативна база НАССР базується на:

- роботі спільного комітету ФАО / WHO Codex Alimentarius (1993);
- стандарті ISO 15161«Вказівки до застосування ISO 9001:2000 в харчовій промисловості;

- роботі Національної консультативної ради з мікробіологічних критеріїв для продуктів харчування США (NACMCF);
- роботі SACFH - Комітету Codex Alimentarius з гігієни продуктів харчування ICMSF - Міжнародної комісії з мікробіологічних специфікацій для продуктів харчування.

Застосування системи безпеки НАССР

Запровадивши систему НАССР підприємство може уникнути:

- застосування потенційно небезпечних матеріалів;
- трьох видів ризиків: біологічних, хімічних і фізичних;
- загроз для здоров'я людей;
- затрат фінансових засобів;
- захист від неправильного використання продукції споживачем.

Інспекційний контроль охоплює:

- вхідні матеріали;
- обробку;
- упаковку;
- зберігання;
- розподіл і реалізацію.

До проблем інспекційного контролю входять:

- відбір зразків і результати аналізу потребують значного часу;
- складність методів аналізу;
- труднощі виявлення дефектів продукту при враженні невидимими патогенами.

При впровадженні системи НАССР реалізується:

- доповнення контролю продукції контролем процесів;
- забезпечується необхідність у постійно безпечних продуктах харчування;
- підвищується ефективність вкладання коштів.

НАССР не є гарантією безпеки продуктів харчування, вона призначена для зниження ризиків. І надає виробнику захист торгової марки, визнання страховими компаніями, довіру клієнтів.

Основними причинами інцидентів, пов'язаних з їжею є:

- погана якість сировини;
- неправильне поводження з сировиною;
- зміни формули продукції;
- зміни в процесі виробництва продукції;
- забруднення;
- невідповідність обслуговування;
- додавання неправильних компонентів.

До переваг використання НАССР можна віднести:

- систематичний підхід до безпеки харчової продукції;
- попереджувальна система управління;
- доповнення до системи управління якістю;
- можливість інтеграції і міжнародне визнання;

- ефективність затрат;
- підвищення довіри споживача.

Принципи HACCP:

- 1) виявлення небезпек, яких слід уникати або зводити до мінімуму;
- 2) обладнання контрольних пунктів на етапах;
- 3) встановлення критичних меж в критичних контрольних пунктах;
- 4) розробка ефективних процедур спостереження;
- 5) планування коригуючих дій на випадок зниження ефективності контролю;
- 6) встановлення процедур перевірки ефективності контролю;
- 7) створення документів і баз даних. Вказаних в пп. 1 – 6.

У нашій державі система HACCP теж є добровільною справою.

Сертифікуватись відповідно до міжнародних вимог чи ні — вирішують безпосередньо керівники компаній. При цьому варто зауважити, що першими поспішають сертифікуватися транснаціональні компанії. Так, першою в Україні такий сертифікат отримала компанія «Кока-Кола Беверіджиз Україна». «Кока-Кола» — перший завод в Україні, який отримав сертифікат якості цілком і повністю.

Цивільно-правова відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок використання небезпечної (дефектної) продукції, в Європейському Союзі

Уніфікована на рівні ЄС цивільно-правова відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок використання небезпечної (дефектної) продукції, запроваджується в національне законодавство держав-членів шляхом транспозиції норм Директиви 85/374/ЕЕС "Про наближення законів, нормативно-правових актів та адміністративних положень країн-членів щодо відповідальності за дефектну продукцію", прийнятої 25 липня 1985 р. Таким чином, неправомірним є посилення на цей документ розробниками адміністративного за своєю суттю законопроекту "Про відповідальність постачальника за виготовлення і реалізацію неякісної і небезпечної продукції". Для кращого розуміння характеру та предмету регулювання Директиви 85/374/ЕЕС наводиться переклад витягу із змістовної частини цього документа.

Директива 85/374/ЕЕС

"Про наближення законів, нормативно-правових актів та адміністративних положень країн-членів щодо відповідальності за дефектну продукцію" (витяг)

Стаття 1.

Виробник відповідає за шкоду, заподіяну дефектом в його продукції.

Стаття 2.

Для цілей цієї Директиви "продукція" означає все рухоме майно, за виключенням первинної сільськогосподарської продукції та дичини, навіть якщо це майно є частиною іншого рухомого майна або нерухомості. "Первинна сільськогосподарська продукція" означає продукцію землеробства, тваринництва та рибальства, крім продукції, яка була піддана первинній обробці. "Продукція" включає електроенергію.

Стаття 3.

1. "Виробник" означає виготівника кінцевої продукції, виробника будь-якої сировини або виготівника комплектувального виробу та будь-яку іншу особу, яка шляхом зазначення на продукції свого імені, торгової марки або іншої відмінної позначки видає себе за виробника.
2. Без шкоди для відповідальності виробника будь-яка особа, яка ввозить продукцію до Співтовариства з метою продажу, майнового найму, лізингу або іншої форми її поширення під час своєї підприємницької діяльності, вважається виробником в межах цієї Директиви і несе відповідальність як виробник.
3. Якщо виробника продукції не може бути встановлено, кожний постачальник продукції вважається її виробником, поки він не повідомить протягом розумного часу потерпілу особу про виробника або особу, яка поставила йому цю продукцію. Те саме застосовується до імпоротної продукції, якщо така продукція не містить назви

імпортера згідно із параграфом 2, і навіть якщо вона містить назву виробника.

Стаття 4.

Потерпіла особа повинна довести шкоду, дефект та причинно-наслідковий зв'язок між дефектом і шкодою.

Стаття 5.

Якщо внаслідок положень цієї Директиви дві або більше особи відповідають за ту саму шкоду, вони несуть солідарну відповідальність без шкоди для положень національного законодавства щодо права контрибуції або регресу.

Стаття 6.

1. Продукція вважається дефектною, якщо вона не надає безпеки, на яку має право очікувати особа з урахуванням усіх обставин, у тому числі:
  - (а) представлення продукції;
  - (б) використання, якому, як розумно можна передбачити, підлягатиме продукція;
  - (с) час, коли продукцію було введено в обіг.
2. Продукція не може вважатися дефектною лише на підставі того, що з часом в обіг було введено кращу продукцію.

Стаття 7.

Виробник не несе відповідальності за цією Директивою, якщо він доведе, що:

- (а) він не вводив цієї продукції в обіг; або
- (б) враховуючи обставини, ймовірно, що дефекту, який завдав шкоди, не існувало на момент введення ним продукції в обіг або що цей дефект виник пізніше; або
- (с) цю продукцію було виготовлено ним не з метою продажу або іншої форми розповсюдження з економічними цілями, або її було виготовлено і розповсюджено не ним під час його підприємницької діяльності;
- (д) дефект виник внаслідок відповідності продукції обов'язковим вимогам регламентів (нормативно-правових актів), виданих органами державної влади;
- (е) стан розвитку науки та техніки на момент введення продукції в обіг не дозволяв виявити існування дефекту;
- (ф) якщо він є виробником комплектувального виробу, дефект виник завдяки загальній конструкції продукції, складовою якої є комплектувальний виріб, або завдяки інструкціям, розробленим виробником продукції.

Стаття 8.

1. Без шкоди для положень національного законодавства щодо права контрибуції та регресу відповідальність виробника не може бути зменшена, якщо шкоду заподіяно як дефектом в продукції, так і діями чи недоглядом третьої сторони.
2. Відповідальність виробника може бути зменшено або знято, якщо, враховуючи всі обставини, шкоду було заподіяно як дефектом в

продукції, так і через вину потерпілої особи або будь-якої особи, за яку відповідає потерпіла особа.

Стаття 9.

Для цілей статті 1 "школа" означає:

(а) шкоду, заподіяну смертю або особистим пошкодженням; (б) шкоду або знищення будь-якого майна, крім самої дефектної продукції, з мінімальною вартістю 500 єкю за умови, що це майно:

(б) належить до такого, що перебуває в особистому користуванні або споживанні, та

(с) використовувалося потерпілою особою з метою особистого користування або споживання.

Ця стаття без шкоди для національних положень щодо нематеріальних збитків.

Стаття 10.

1. Держави-члени повинні запровадити у своє законодавство обмеження у три роки на процесуальний строк для відшкодування, як встановлено у цій Директиві. Перебіг періоду обмеження починається з дня, коли позивач дізнався або розумно мав дізнатися про шкоду, дефект і найменування виробника.
2. Закони держав-членів, які регулюють призупинення або переривання періоду обмеження, не зачіпаються цією Директивою.

Стаття 11.

Держави-члени повинні запровадити в законодавство положення, що права потерпілої особи згідно з цією Директивою припиняються із закінченням періоду 10 років з дати, коли виробник ввів в обіг продукцію, яка заподіяла шкоду, якщо потерпіла особа протягом цього періоду не подала позову проти виробника.

Стаття 12.

Відповідальність виробника відповідно до цієї Директиви не може по відношенню до потерпілої особи бути обмеженою або виключеною положенням, яке обмежує його відповідальність або звільняє його від неї.

Стаття 13.

Ця Директива не зачіпає будь-які права, які може мати потерпіла особа згідно з правилами договірної та позадоговірної відповідальності або спеціальної системи відповідальності, що існувала на момент нотифікації цієї Директиви.

Стаття 14.

Ця Директива не застосовується до пошкоджень і шкоди, які виникли внаслідок ядерного інциденту та регулюються міжнародними конвенціями, ратифікованими державами-членами.

Згідно з пунктами 1(а) та 1(б) статті 15 держави-члени можуть вважати продукцією також і первинну сільськогосподарську продукцію та дичину, а також не звільняти виробника від відповідальності, якщо він доведе, що стан розвитку науки та техніки на момент введення продукції в обіг не дозволяв виявити існування дефекту згідно з пунктом (с) статті 7.

Таким чином, Директива 85/374/ЕЕС встановлює механізм уніфікованої цивільно-правової відповідальності за заподіяну дефектною продукцією шкоду на рівні ЄС. Це надає змогу судам держав-членів застосовувати єдині норми і підходи у своїй судовій практиці. Виробники та імпортери, які оперують на ринку ЄС, також виграють від запровадження цієї Директиви у національне законодавство держав-членів, адже за умов єдиного економічного простору їм легше розробляти та проектувати нові види продукції з усвідомленням того, що всі держави встановлюють однакові вимоги до їх відповідальності у випадку завдання шкоди їхньою продукцією.

Директива прислужилася як модель і для законодавства, що регулює відповідні питання в країнах, які не є членами Європейського Союзу, зокрема Японії, Австралії, Швейцарії, Норвегії та Ісландії. Певні особливості щодо регулювання відшкодування заподіяної небезпечною продукцією шкоди є в Сполучених Штатах Америки, де ця проблема вирішується відповідно до законодавства окремих штатів. Така ситуація викликає нарікання з боку бізнесу, особливо імпортерів, однак спроби запровадити єдиний механізм відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок використання небезпечної продукції, на федеральному рівні у 1996-1998 рр. закінчилися нічим.

Як видно з вищенаведеного витягу із змістовної частини Директиви 85/374/ЕЕС в ЄС відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок використання небезпечної продукції, базується на низці принципів, а саме:

- відповідальність несе виробник (імпортер) продукції (у разі неможливості його встановлення відповідальність несе постачальник (продавець) продукції);
- на потерпілого лягає тягар доказу існування дефекту, шкоди та причинного зв'язку між дефектом і шкодою;
- директива поширюється на майже всі види продукції, крім ядерної енергії та, на розсуд держав-членів, первинної сільськогосподарської продукції та дичини;
- за певних обставин виробник може бути звільнений від відповідальності;
- встановлюються обмеження щодо позовної давності та процесуального строку;
- майно, яке було знищене або пошкоджене небезпечною продукцією, повинно перебувати у приватному користуванні або споживанні (хоча деякі країни поширили норми Директиви й на інші види майна, зокрема на майно юридичних осіб).

Така гнучка регламентація сприяє підвищенню прозорості ринку через посилення свідомості постачальника чи продавця, які можуть нести відповідальність у разі продажу неперевіреної продукції невідомого походження, достатньою мірою захищає інтереси як виробника, так і споживача.

Практика застосування норм Директиви 85/374/ЕЕС різниться від країни до країни в залежності від ролі судової системи та загальної правової культури, а також наявності інфраструктури соціального захисту і

страхування. Зокрема, помічено, що чим вище соціальна захищеність населення через соціальні фонди, тим менше існує стимулів пред'явлення позовів виробникові за дефектну продукцію. Однак слід зауважити, що такі позови можуть пред'являтися відповідними соціальними фондами з метою відшкодування сум, сплачених ними потерпілому (порів. норми статті 460 Цивільного кодексу Української РСР).

Запровадження норм Директиви 85/374/ЕЕС у національне законодавство держав-членів ЄС викликало значне поживлення на ринку страхових послуг, адже виробники прагнули мінімізувати можливі власні витрати на відшкодування збитків за допомогою страхових компаній. Водночас вимоги, що висувалися страховими компаніями до страхувальників-виробників, сприяли поширенню запровадження систем якості на виробництвах, добровільній сертифікації продукції, ретельнішому ставленню виробників до властивостей безпеки та ергономічності їхньої продукції. Деякі держави запровадили у законодавчому порядку обов'язкове страхування для деяких видів продукції або сприяли поширенню добровільного страхування через громадські фонди. Так, наприклад, у Норвегії виробники та імпортери ліків зобов'язані в обов'язковому порядку страхувати ліки, у той час як у Швеції існує громадський фонд, утворений такими виробниками й імпортерами, покликаний покривати будь-які витрати, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої внаслідок споживання неякісних і небезпечних ліків.

Водночас періодичний аналіз застосування норм Директиви 85/374/ЕЕС свідчить про наявність деяких лакун, які часом не дають виробнику і потерпілій стороні повною мірою реалізувати свої права. Зокрема, одним із принципів Директиви є обов'язок потерпілої сторони довести наявність дефекту, шкоди та причинно-наслідкового зв'язку між шкодою і дефектом, однак застосування рівня ймовірності такого зв'язку (вище 60 %) виявилось досить важким на практиці. іншими труднощами у реалізації потерпілою стороною своїх прав є нечітке встановлення строку, протягом якого постачальник повинен надати потерпілому інформацію про найменування і місцезнаходження виробника, відсутність закріпленого права потерпілого вимагати від виробника необхідну документацію та іншу інформацію про продукцію, що може допомогти йому у доведенні існування дефекту, шкоди та причинно-наслідкового зв'язку між ними. У деяких випадках експертиза для встановлення наявності цих трьох факторів буває надто дорогою. Цю проблему пропонується вирішити шляхом рішення судді зобов'язати виробника авансувати кошти на таку експертизу з їх поверненням позивачем у разі доведення експертизою відсутності вини виробника. З огляду на ці лакуни можливо очікувати доповнення Директиви відповідними положеннями.

Таким чином, Директива 85/374/ЕЕС встановлює єдиний для держав-членів Європейського Союзу механізм відповідальності виробника за шкоду, заподіяну внаслідок використання дефектної продукції, виготовленої ним. Слід зазначити, що відповідальність постачальника за подібну шкоду не виключається з цивільного права європейських країн, однак ще не знайшла

відображення на рівні ЄС. Це питання продовжує регулюватися національним законодавством держав-членів без спроб його уніфікації.

Адміністративно-правова відповідальність за безпеку продукції в Європейському Союзі

Норми цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок використання небезпечної продукції, спрямовані на захист прав особи, якій було завдано таку шкоду. Відповідно така відповідальність виникає *post factum*, тобто, коли вже було вчинено юридичну дію, а саме - завдано шкоди. Однак з метою запобігання випадкам завдання шкоди споживачу держава здійснює контроль відповідності продукції вимогам безпеки та встановлює адміністративну відповідальність за порушення цих вимог. Таким чином, адміністративно-правова відповідальність за порушення встановлених державою вимог безпеки продукції є взаємодоповнюючою із цивільно-правовою відповідальністю, яка дозволяє захистити права споживача, якому, незважаючи на всі превентивні заходи держави, все ж таки було заподіяно шкоду.

Адміністративні заходи з боку держави щодо контролю за безпекою продукції мають два аспекти, а саме попереджувальний контроль (полягає у перевірці безпеки продукції до введення її в обіг) та контроль на ринку (перевірка продукції після введення її в обіг). Ці два аспекти повинні перебувати в оптимальному співвідношенні, аби не покладати додаткового тягаря на суб'єктів господарювання. На відміну від України, де домінує попереджувальний контроль у вигляді видачі дозволів, сертифікатів відповідності тощо, в Європі переважає аспект контролю на ринку, а попереджувальний контроль зведено до оптимального мінімуму.

Загальні вимоги до безпеки продукції, а також положення щодо необхідних повноважень державних контролюючих органів і щодо загальноєвропейської системи невідкладного повідомлення про виявлену на ринку небезпечну продукцію, містяться у Директиві 92/59/ЕЕС "Про загальну безпеку продукції", прийнятій 29 червня 1992 р. Слід зазначити, що загальні вимоги до безпеки продукції згідно з цією Директивою не поширюються на ті види продукції, детальніші вимоги до безпеки яких встановлюються іншими Директивами ЄС. Йдеться, зокрема, про Директиви "Нового підходу", які встановлюють суттєві вимоги безпеки та регламентують процедури обов'язкового підтвердження відповідності для цих видів продукції. Таким чином, Директива 92/59/ЕЕС є доповнюючою до Директив "Нового підходу" в частині вимог до безпеки тих видів продукції, які не регламентуються окремими актами законодавства Європейського Союзу.

Основним положенням Директиви 92/59/ЕЕС є зобов'язання для виробника вводити в обіг лише безпечну продукцію. Згідно з пунктом (b) статті 2 Директиви під безпечною продукцією мається на увазі будь-яка продукція, яка за звичайних і розумно передбачуваних умов використання, включаючи зношуваність, не представляє жодних або представляє мінімальні ризики, співмірні з використанням продукції, та які вважаються

прийнятними і відповідними високому рівню захисту життя і здоров'я громадян, враховуючи:

- характеристики продукції, включаючи її склад, пакування, інструкції з монтажу та обслуговування;
- вплив на іншу продукцію, якщо розумно передбачено, що вона буде використовуватися з іншою продукцією;
- представлення продукції, маркування, будь-які інструкції з її використання та утилізації та будь-які інші вказівки та інформацію виробника;
- категорії споживачів, які можуть бути піддані серйозному ризику під час використання продукції, особливо дітей.

У Директиві дається й визначення виробника, подібне до відповідного визначення у Директиві 85/374/ЕЕС, однак з розширеним його значенням. Зокрема, виробником вважається також представник виробника в країні-імпортері, а також будь-яка особа у ланцюгу постачання, чия діяльність може вплинути на властивості безпеки введеної в обіг продукції. Таке розширення визначення виробника порівняно з Директивою 85/374/ЕЕС пов'язане із специфікою діяльності державних контролюючих органів, які під час виконання своїх обов'язків стикаються із значно більшою кількістю можливих варіантів впливу на безпеку продукції, ніж це відбувається у конкретних випадках цивільно-правової відповідальності виробника. Враховуючи необхідність негайних заходів щодо вилучення небезпечної продукції з обігу, державним органам надані ширші права щодо того, кого вважати виробником і кому видавати приписи.

Згідно із статтею 4 Директиви 92/59/ЕЕС при оцінюванні безпечності продукції державні органи повинні спочатку звертати увагу на відповідність продукції, що перевіряється, обов'язковим положенням законодавства ЄС щодо вимог безпеки до відповідного виду продукції, а за відсутності таких - добровільним національним стандартам, гармонізованим з європейськими стандартами, за відсутності таких - національним стандартам відповідної держави-члена або кодексам усталеної практики, або рівню розвитку науки і техніки та рівню безпеки, на який може розумно розраховувати споживач. Однак, навіть якщо продукція відповідає вищезазначеним критеріям, державні органи вправі обмежувати введення продукції в обіг або вимагати її вилучення з обігу, якщо очевидно, що, незважаючи на таку відповідність, продукція є небезпечною для життя і здоров'я споживачів.

Для здійснення своїх обов'язків державні контролюючі органи держав-членів ЄС повинні мати повноваження, перелічені у статті 6 Директиви 92/59/ЕЕС. Це, зокрема, (а) організація відповідних перевірок властивостей безпеки продукції, навіть якщо її було введено в обіг як безпечну, у необхідному масштабі, до останньої стадії використання або споживання продукції; (б) право отримання всієї необхідної інформації від відповідних сторін; (в) право відбору зразків продукції та проведення їх експертизи на відповідність вимогам безпеки; (г) встановлювати вимоги до реклами продукції з метою забезпечення безпеки продукції та необхідності надання

відповідних попереджень щодо ризиків, які може представляти продукція; (e) вживання заходів щодо вчасного та належного інформування осіб, які можуть бути піддані вищезгаданому ризику від продукції, у тому числі шляхом публікації спеціальних попереджень; (f) право тимчасово забороняти на період, необхідний для проведення відповідної експертизи, постачання, пропозиції щодо постачання та експонування продукції або партії продукції, якщо наявна переконлива та послідовна інформація, що така продукція небезпечна; (g) право забороняти введення в обіг продукції або партії продукції, яка, як було доведено, є небезпечною, та здійснення всіх необхідних заходів із забезпечення додержання цієї заборони; (h) організація ефективного та невідкладного вилучення небезпечної продукції або партії продукції з обігу та, у разі необхідності, її знищення у відповідних умовах.

Заходи, вжиті державними органами, можуть стосуватися: а) виробника; б) дистриб'ютора; в) у разі необхідності - будь-якої іншої особи, яка зобов'язана співпрацювати з відповідним державним органом у заходах з усунення ризиків, пов'язаних з продукцією.

Особливий інтерес представляє практика відбору зразків та проведення їх випробувань (пункт с) статті 6 Директиви). У багатьох країнах ці заходи здійснюються за рахунок виробника або постачальника, однак у найбільш розвинених країнах вже намітився інший підхід до цього виду контролю. Зокрема, згідно з пунктами 1 і 3 статті 22 Акту Данії "Про безпеку продукції" від 18.05.1994 контролюючі органи безоплатно відбирають зразки, але проводять випробування за свій рахунок. Однак у випадку виявлення невідповідності продукції вимогам безпеки ці органи мають право вимагати від недобросовісного виробника відшкодування витрачених на випробування коштів.

Як видно з наведеного переліку повноважень державних контролюючих органів, Директива 92/59/ЕЕС не містить окремих положень щодо надання цим органам права накладення адміністративних стягнень, хоча більшість країн Європи має відповідні положення у своєму національному законодавстві. Такі норми не суперечать цій Директиві та вважаються додатковими повноваженнями до необхідних повноважень, встановлених Директивою.

Директива 92/59/ЕЕС також містить положення щодо створення та функціонування системи невідкладного повідомлення про небезпечну продукцію, що є надзвичайно актуальною проблемою в умовах спільного ринку та відкритих кордонів.

Аналіз практики застосування норм Директиви 92/59/ЕЕС свідчить про наявність кількох проблем, які планується вирішити у запропонованій новій редакції цієї Директиви (Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on general product safety. Brussels, 15.06.2000 COM (2000) 139 final/2). Зокрема, йдеться про зобов'язання виробника і постачальника (дистриб'ютора) повідомляти контролюючим органам про встановлення ними факту того, що продукція, яку вони постачають, є небезпечною, а також про їх обов'язок співпрацювати з контролюючими органами у заходах із

запобігання ризиків для життя та здоров'я споживачів і повідомляти про та відкликати небезпечну продукцію від своїх постачальників та споживачів для усунення ризиків. Пропонується також запровадити заборону на експорт продукції, визнаної небезпечною та забороненою до реалізації на території ЄС, до третіх країн, водночас надавши третім країнам можливість брати участь у системі невідкладного повідомлення про небезпечну продукцію. Ці питання не були однозначно вирішені у Директиві 92/59/ЕЕС.

Загалом, Директива 92/59/ЕЕС відіграла свою позитивну роль у забезпеченні єдиної та скоординованої політики держав-членів Європейського Союзу щодо безпеки продукції.